

Т.А.Савенко

Сольфеджіа

Лозова 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО
Директорка державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти

Марина БРИЛЬ
« 30 » _____ 2024 р.

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ЗМІСТУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

СОЛЬФЕДЖІО

Навчальний посібник
для фахової передвищої мистецької освіти
галузь знань 02 Культура і мистецтво
спеціальність 025 Музичне мистецтво

Укладач:

Г. Я. Савенко

викладач Комунального закладу «Лозівський фаховий вищий коледж мистецтв» Харківської обласної ради, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, відмінник освіти України

Рецензенти:

О. Г. Виноградова

викладачка Київської муніципальної академії музики ім. Р. М. Глієра, спеціалістка вищої категорії, викладачка-методистка

І. А. Нискогуз

викладачка Комунального закладу Львівської обласної ради Львівського фахового коледжу культури і мистецтв, спеціалістка першої категорії

Р. Д. Ляшенко

викладач Комунального закладу Львівської обласної ради Львівського фахового коледжу культури і мистецтв, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Відповідальна
за випуск:

А. Г. Полещук

Рекомендовано

на засіданні методичної ради
КЗ «Лозівський фаховий вищий коледж мистецтв» Харківської обласної ради
(протокол № 3 від 11 грудня 2023 р.)
© Савенко Г. Я., 2024 р.
© Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти, 2024 р.

Автор: Савенко Геннадій Якович – викладач музично-теоретичних і хорових дисциплін, циклової комісії вокально-хорового мистецтва КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ЛОЗІВСЬКИЙ ФАХОВИЙ ВИЩИЙ КОЛЕДЖ МИСТЕЦТВ» ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ, викладач-методист, відмінник освіти України.

Укладачка електронного посібника: Сорока Нінель Василівна – викладач першої категорії класу фортепіано, циклової комісії інструментального мистецтва КЗ «ЛФВКМ» ХОР.

Навчальний посібник призначений для викладачів і студентів коледжів культури і мистецтв, музичних відділень закладів початкової мистецької освіти, широкого кола аматорів музичного мистецтва.

Вивчення дисципліни сольфеджіо побудовано на поєднанні теоретичних і практичних занять. Розвиток музичного слуху студентів здійснюється шляхом інтонаційно-слухового засвоєння різноманітних вправ, які відображають окремі елементи музичної мови: інтервали, акорди, мелодичні і гармонічні побудови, різновиди музичних ладів, тональні співвідношення та інші. В результаті навчання студенти отримують практичні навички читання нотного тексту з аркушу, слухового аналізу і запису мелодичних і гармонічних побудов.

ВСТУП

Сольфеджіо (італійське слово *solfeggio* утворилось від назви звуків соль і фа) – музична дисципліна для розвитку музичного слуху і пам'яті, одна із головних у сфері музичного виховання.

Особливу роль дисципліна сольфеджіо відіграє у формуванні якостей професійної майстерності диригентів хору, вокалістів, виконавців на струнних та духових інструментах, у яких звукоутворення тісно пов'язане з внутрішнім відчуттям інтонаційної якості музичного звуку, його характеру.

Якість хорової звучності в повній мірі залежить від уміння кожного виконавця інтонувати хорову партію максимально точно за висотою, з попереднім уявленням звуковисотної інтонації кожної ноти.

Вміння точно інтонувати музичний текст базується на теоретичних знаннях побудови ладогармонічної системи, її складових (гам, інтервалів, акордів тощо), їх інтонаційного відображення і запам'ятовування, аналізу ритмічної складової музичного тексту.

Заняття на уроках сольфеджіо мають таку структуру:

- спів гам, інтервалів, акордів;
- слуховий аналіз;
- запис і спів музичних диктантів;
- інтонування прикладів зі збірників сольфеджіо;
- домашнє завдання.

Виконуючи різноманітні вправи, студенти збагачують свою пам'ять відчуттями звуко-висотних і метро-ритмічних засобів музичної мови:

- якістю інтервалів і акордів;
- характером музичних ладів і ладових систем;
- тональними співвідношеннями;
- метричними і ритмічними різновидами.

З кожним уроком матеріал оновлюється.

На контрольному уроці здійснюється комплексний слуховий аналіз. До нього входить, крім написання диктанту, визначення ступенів ладу, інтервалів, акордів, гам різних ладів мажору і мінору, сольфеджування музичних прикладів з тактуванням згідно з музичним розміром.

Навички і вміння

Особливість курсу полягає в тому, щоб учень міг не тільки почути і визначити поданий музичний матеріал, а й точно проінтонувати його, будь це мелодичні чи гармонічні інтервали, послідовності акордів чи мелодичні диктанти.

Це пов'язано з роботою хормейстера, де він постійно проспівує хорові партії та пояснює якість вокального звуку і його звуковисотну інтонацію. Чисто проінтонувати, утриматись в тональності – одна з головних задач хормейстера.

На уроці сольфеджіо не можна співати дуже голосно, форсуючи звук, не можна інтонувати і зовсім тихо, пасивно. Щоб утриматись в тональності, треба інтонувати в межах mp – mf , обов'язково використовуючи "опору" співочого дихання, яка полягає в постійному доборі повітря під час співу.

До навичок і вмінь, які формуються під час вивчення курсу, належать:

- інтонування гам якомога більшої різновидності ладів мажору і мінору;
- інтонування інтервалів, акордів у різних ладах, їх зв'язних послідовностей;
- транспонування мелодії чи гармонічних зворотів у різні тональності;
- читання з аркушу музичних творів, які мають відхилення та модуляції, різні види хроматизмів;
- складання до мелодії гармонічного супроводу і гра його на фортепіано, інтонуючи одночасно мелодичну лінію;
- у дво- і триголосі інтонування одного із голосів, виконуючи одночасно інші голоси на фортепіано;
- визначення на слух ступенів, інтервалів, тризвуків, септакордів у різних ладах і тональностях;
- створення одного чи двох голосів до поданої мелодії та гра їх на фортепіано;
- настроювання тональності за допомогою камертону чи заданого звуку;
- інтонування дво- і триголосних прикладів сольфеджіо в ансамблі;
- запам'ятовування музичних прикладів;
- запис музичних диктантів після їх попереднього аналізу (визначення тональності, музичного розміру, кількості музичних фраз, тактів);
- запис по пам'яті знайомих мелодій;
- запис ступенів ладу, інтервалів, акордів (після 3 програвань);
- інтонування усних коротких мелодичних зворотів після одного-двох програвань;
- виділення ритмічної основи мелодичних диктантів і проспівування ритмічних побудов з тактуванням напам'ять.

Виходячи з того, що головну роль в розвитку музичного слуху має пам'ять, можна зробити висновок, що музичний слух - це здатність людини запам'ятовувати і визначати (записувати, називати, інтонувати) музичні звуки. А якість музичного слуху залежить від часу, протягом якого студент може записати почуту чи проінтонувати прочитану мелодичну або гармонічну побудову.

РОЗДІЛ І. ІНТЕРВАЛИ.

Інтервал від латинського слова «*intervalium*» означає проміжок, відстань, різниця.

Інтервалом у музиці називається відношення висот двох звуків, що визначається відношенням частот їх коливань.

Одночасне сполучення частот коливань двох звуків утворює фонізм інтервалу. Фонізм (від грецького *phone* – звук), колорит, барвність (характер) звучання інтервалу, акорду, незалежно від його функціонального значення.

Інтервали у межах октави називаються *простими*, а в межах двох октав – *складеними*.

Нижній звук інтервалу називається *основою*, а верхній – *вершиною*.

Інтервал буває *мелодичний і гармонічний*. У мелодичному інтервалі звуки виконуються послідовно, у гармонічному – одночасно. В залежності від напрямку руху другого звуку, інтервал може бути *висхідним або спадним*.

Звуки інтервалу читаються послідовно, якщо інтервал спадний додається слово «вниз» (до – ля вниз). Гармонічні інтервали читаються від основи до вершини.

Послідовність з декількох мелодичних інтервалів утворює мелодичний зворот.

Інтервал є найменша структурна побудова музичної мови. З послідовностей інтервалів утворюються інші побудови: *мотив, фраза, речення, період*. З послідовності інтервалів утворюється мелодія.

Мелодією називають музичну думку, виражену одноголосно. Вона, поряд з ритмом і гармонією, є основним засобом музичної мови.

Кожен інтервал відрізняється від іншого своєю якістю, яка полягає в *ступеневій і тоновій* величинах.

Ступеневою величиною інтервалу називають кількість ступенів, які містить (охоплює) інтервал. Ступенева величина інтервалу позначається арабським числом від 1 до 15-и і латинськими словами. Ступенева величина простих інтервалів позначається числами від 1 до 8. Кількість ступенів у складених інтервалах від 9 до 15. Колорит звучання (барвність) складених інтервалів нагадує звучання простих інтервалів з додаванням октави. Складені інтервали мають назви і позначення в межах двох октав. Якщо складений інтервал має більше 15 ступенів (більше двох октав), тоді він має назву простого інтервалу з додаванням двох чи більше октав. Наприклад: $c^1 - e^3$ – велика терція через дві октави, позначається в.17.

Таблиця 1

Кількість ступенів в інтервалі (цифрове значення)	Латинські назви і їх значення	Назва українською мовою	Назва англійською мовою
1	prima – перша	прима	unison
2	secunda – друга	секунда	second
3	tertia – третя	терція	third
4	quarta – четверта	кварта	fourth

5	quinta – п'ята	квінта	fifth
6	sextus – шостий	секста	sixth
7	septimus – сьомий	септима	seventh
8	octava – восьма	октава	octave
9	nona – дев'ята	нона	ninth
10	decima – десята	децима	tenth
11	undecimal – одинадцята	ундецима	eleventh
12	duodecimus – дванадцятий	дуодецима	twelfth
13	tredecimus – тринадцятий	терцецима	thirteenth
14	quartdecimus – чотирнадцятий	квартдецима	fourteenth
15	quinta-decima – п'ятнадцята	квінтдецима	fifteenth

Тонову величиною інтервалу називають кількість тонів і півтонів, які містить (охоплює) інтервал.

Відповідно до якості (ступеневої і тонової величин) інтервали розділяються **на чисті, малі, великі, зменшені і збільшені**.

Тонова величина простих інтервалів не перевищує 6.5 тонів (збільшена октава). Тонова величина складених інтервалів сягає від 6.5 тонів до 12.5 тонів (збільшена квінтдецима).

Таблиця 2

№ з/п	Назва інтервалу	Види інтервалу, кількість тонів і півтонів				
		<i>чисті</i>	<i>малі</i>	<i>великі</i>	<i>зменшені</i>	<i>збільшені</i>
1.	прима	0 т				0,5 т
2.	секунда		0,5 т	1 т	0 т	1,5 т
3.	терція		1,5 т	2 т	1 т	2,5 т
4.	кварта	2,5 т			2 т	3 т
5.	квінта	3,5 т			3 т	4 т
6.	секста		4 т	4,5 т	3,5 т	5 т
7.	септима		5 т	5,5 т	4,5 т	6 т
8.	октава	6 т			5,5 т	6,5 т
9.	нона		6,5 т	7 т		
10.	децима		7,5 т	8 т		
11.	ундецима	8,5 т			8 т	9 т
12.	дуодецима	9,5 т			9 т	10 т
13.	терцдецима		10 т	10,5 т		
14.	квартдецима		11 т	11,5 т	10,5 т	
15.	квінтдецима	12 т.			11,5 т	12,5 т

КОНСОНАНСИ І ДИСОНАНСИ

Французьке слово *consonance*, від латинського *consonantia* – співзвуччя, узгоджене, гармонійне звучання, і французьке *dissonance*, від латинського *dissonantia* – нестройність, нестройне, неграмонійне звучання. Самі співзвуччя (інтервали, акорди) сприймаються як злитні або незлитні.

До консонантних інтервалів відносяться:

- прими і октави – значно довершені;
- кварта і квінти – довершені;
- терції і сексти – недовершені.

До дисонантних інтервалів відносяться:

- великі секунди і малі септими – помірно різкі, нестройні, негармонійні;
- малі секунди і великі септими – значно різкі, нестройні і негармонійні;
- тритони – нестійкі, напружені, негармонійні, збільшені і зменшені інтервали.

1.1. Секунди поза ладом

М.2 ↑

М.2 ↓

В.2 ↑

В.2 ↓

The image displays five staves of musical notation for exercise 1.1, titled "Секунди поза ладом". The notation is in 4/4 time and uses a treble clef. The first staff is labeled "М.2" with an upward arrow, indicating an ascending scale. The second staff is unlabeled but continues the ascending scale. The third staff is labeled "М.2" with a downward arrow, indicating a descending scale. The fourth staff is labeled "В.2" with an upward arrow, indicating an ascending scale. The fifth staff is labeled "В.2" with a downward arrow, indicating a descending scale. Each staff contains six measures of music, with a double bar line at the end of each measure. The notes are quarter notes, and the rests are quarter rests. The key signature is one flat (B-flat).

Контрольні завдання

Підписати інтервали та проінтонувати (сольфеджувати) їх.

1.2 СЕКУНДИ У ЛАДІ

Лад (лат. *modus*, грец. *harmoniae*) – впорядкована система висотних зв'язків музичних звуків (ступенів звукоряду).

Музичним ладом називається об'єднання ступенів музичного звукоряду навколо тоніки за принципом тяжіння і розв'язку.

Тоніка є головний звук, перший ступінь ладу, який виділяється стійкістю, спокоєм, відсутністю тяжіння. Послідовне розташування ступенів ладу називається гамою.

Ступені ладу мають свої назви:

I – тоніка (T)

II – спадний ввідний звук

III – медіанта

IV – субдомінанта (S)

V – домінанта (D)

VI – субмедіанта

VII – висхідний ввідний звук

Перший, четвертий і п'ятий ступені ладу називаються **головними**. Інші ступені ладу називаються **побічними**.

Ступені ладу розділяються також на **стійкі і нестійкі**. До стійких належать I, III, V ступені, до нестійких II, IV, VI, VII ступені. Нестійкі ступені відрізняються від стійких більшою силою тяжіння і прагненням до

розв'язку. Вони сприяють розвитку музичної мови, збільшенню інтонаційного напруження, створенню формоутворюючих побудов: фраз, речень, кульмінацій. Тоді, як стійкі ступені мають ознаки спокою, відсутності прагнення до подальшого розвитку, сприяють завершенню музичних побудов.

Тяжінням називають прагнення до розв'язку нестійкого ступеня в стійкий. Тяжіння можна відчувати як напруження, дискомфорт.

Розв'язком називають здійснений перехід нестійкого ступеня в стійкий, який створює відчуття переходу у спокійний, або відносно спокійний стан музичного розвитку.

МАЖОРНИЙ ЛАД

У більшості країн світу існують два музичні лади – **мажор і мінор**. Всі інші види ладів є модифікацією мажорного або мінорного ладу. Зміна звуковисотних співвідношень між ступенями ладу здійснюється завдяки підвищенню, або пониженню одного чи двох основних ступенів ладу.

Мажорним ладом (або мажором), називається семиступеневий лад, стійкі звуки якого утворюють великий (мажорний) тризвук. Саме слово «мажор» (італ. *maggiore*) означає «великий», «старший». У письмовій нотації слово «мажор» замінюється словом «*dur*» (від лат. *durus* – твердий). Головною характерною ознакою мажорного ладу є інтервал великої терції між першим і третім ступенями, яка визначає світлий, бадьорий, піднесений характер стійких звуків і ладу в цілому.

МІНОРНИЙ ЛАД

Мінорним ладом (або мінором) називається семиступеневий лад, стійкі звуки якого утворюють малий (мінорний) тризвук. Слово «мінор» (лат. *minor*) означає «малий», «менший». У письмовій нотації слово «мінор» замінюється словом «*moll*» (лат. *mollis* – м'який, ніжний).

Головною характерною ознакою мінорного ладу є інтервал малої терції між першим і третім ступенями, яка визначає ніжний, м'який, ліричний характер тонічного тризвуку і ладу в цілому.

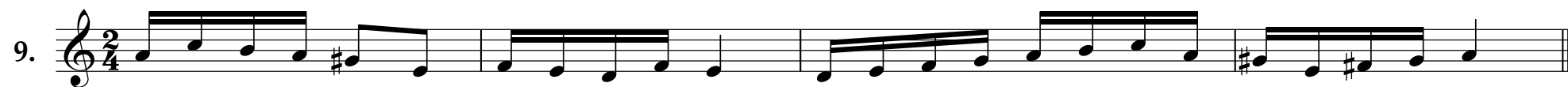
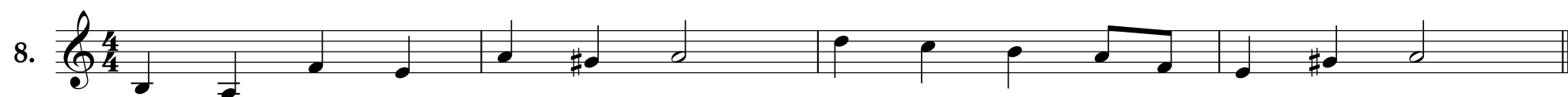
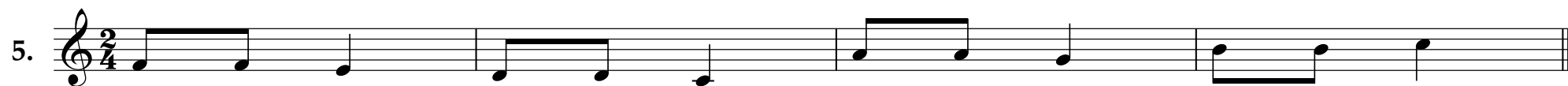
Стійкі звуки ладу (I, III, V ст.) утворюють тонічний мінорний тризвук

Мінорний лад використовується в музиці в різних видах (модифікаціях). У народних піснях найбільшого розповсюдження набув *натуральний мінор*. У класичній і сучасній музиці – *гармонічний і мелодичний мінор*. Як і мажорні лади, різновиди мінору утворюються в результаті підвищення або пониження основних ступенів ладу (крім I, III, V). Спільною ознакою всіх мінорних ладів є тонічний мінорний тризвук.

Вправи на розв'язок нестійких ступенів формують відчуття головної ознаки ладу – **тяжіння ступенів**. Функція і місце ступенів у ладі визначається силою тяжіння (прагненням до розв'язку). *Нестійкі ступені* прагнуть розв'язатись у *стійкі*, а останні тяжіють до головного ступеня ладу – **тоніки**.

Відчуття місця ступенів у ладі формується при інтонуванні гам різних видів музичних ладів. Чим краще інтонуємо гами, тим швидше вивчаємо назву почутого звуку та інтонуємо прочитаний.

Контрольні завдання

1. Прослухати інтервали і записати їх від вказаних звуків. Проінтонувати інтервали.

d-moll

м.2 ↑   **м.2** ↑   **м.2** ↑   **в.2** ↑   **в.2** ↓   **в.2** ↑   **в.2** ↓   **м.2** ↑

2. Записати розв'язок нестійких ступенів ладу в тональності C-dur.

Інтонувати ступені в тональностях F, G, D, B – dur.

II I   IV III   VI V   VII I   VI II   V VII   I

3. Прослухати і записати послідовність інтервалів в тональності C – dur.

Проінтонувати в тональностях до двох знаків натурального мажору.

в.2 ↑   **м.2** ↑   **в.2** ↑   **в.2** ↓   **м.2** ↓   **в.2** ↓   **в.2** ↑   **м.2** ↑

I VII   V VI   IV III   II VII

1.3. Тетрахорди

Тетрахордом називається послідовність із чотирьох звуків.

Гама музичного ладу складається з двох тетрахордів: верхнього і нижнього.

Різновидності ладів утворюються при зміні розташування тетрахордів.

мажорний   мінорний   фригійський

Interval labels for Major: v.2, v.2, m.2
 Interval labels for Minor: v.2, m.2, v.2
 Interval labels for Phrygian: m.2, v.2, v.2

гармонічний   лідійський   двічі гармонічний

Interval labels for Harmonic: m.2, 3b.2, m.2
 Interval labels for Lydian: v.2, v.2, v.2, #
 Interval labels for Double Harmonic: v.2, m.2, 3b.2, #

1.

2.

3.

Таблиця 3

Мажорні лади					Міжорні лади			
№ з/п	Назва ладу	1 тетраход	Інтервал між тетраходами	2 тетраход	Назва ладу	1 тетраход	Інтервал між тетраходами	2 тетраход
1	Натуральний (іонійський)	мажорний	в.2	мажорний	Натуральний (еолійський)	мінорний	в.2	фригійський
2	Гармонічний (-VI)	мажорний	в.2	гармонічний	Гармонічний (+VII)	мінорний	в.2	гармонічний
3	Мелодичний (-VII, -VI вниз)	мажорний	в.2	мажорний ↑ фригійський ↓	Мелодичний (+VI,+VII вгору)	мінорний	в.2	Мажорний ↑ фригійський ↓
4	Двічі гармонічний (-II, -VI)	гармонічний	в.2	гармонічний	Двічі гармонічний (+IV, +VII)	двічі гармонічний	м.2	гармонічний
5	Лідійський (+IV)	лідійський	м.2	мажорний	Гуцульський (+IV, +VI)	двічі гармонічний	м.2	мінорний
6	Міксолідійський (-VII)	мажорний	в.2	мінорний	Фригійський (-II)	фригійський	в.2	фригійський
7					Дорійський (+VI)	мінорний	в.2	мінорний
8					Локрійський (-II, -V)	фригійський	м.2	лідійський

1.4. МАЖОРНІ І МІНОРНІ ТОНАЛЬНОСТІ

Тональністю називається розташування ступенів ладу на певній висоті музичного звукоряду. Позначається тональність двома словами, перше вказує висоту *тоніки*, друге – назву *ладу*. Наприклад, «До мажор» (C- dur). «До» (C) – вказує назву і висоту тонічного звуку (першого ступеня ладу), «мажор» (dur) – назву ладу, в якому записаний музичний твір.

Мінорни тональності позначаються словами «до мінор» (c- moll).

Тонічні тризвуки мажорних тональностей записують великими латинськими літерами, мінорних тональностей - малими літерами.

Прима тонічного тризвуку музичного ладу може розташовуватись на будь-якому, основному і хроматичному звукові музичного звукоряду (дванадцятизвукового темперованого строю).

Запис структури певного музичного ладу, наприклад, натурального мажору (тон, тон, півтон, тон, тон, тон, півтон) від будь-якого звуку потребує застосування знаків альтерації. Такі знаки альтерації записуються біля музичного ключа і називаються **ключовими**. Їх дія розповсюджується на вказані звуки у всіх октавах від початку музичного твору до його завершення, або до зміни ключових знаків в середині твору. Зміна ключових знаків може відбуватись введенням випадкових знаків альтерації, дія яких розповсюджується тільки на звуки, перед якими вони записані. А також відміною дії ключових знаків і заміною їх на інші.

Відміна дії ключових знаків здійснюється у такому порядку: перед подвійною тактовою лінією проставляються знаки (бекари), які відмінюють дію встановлених ключових знаків, потім, після подвійної тактової лінії, проставляються знаки нової тональності.

Ключові знаки завжди однорідні, тільки дієзи або тільки бемолі.

Порядок запису знаків біля ключа:

- **Фа, до, соль, ре, ля, мі, сі** – дієзи;
- **Сі, мі, ля, ре, соль, до, фа** – бемолі.

Ключові знаки розділяють тональності на дієзні і бемольні, мажорні і мінорні.

Тональності «До-мажор» (C-dur) і «ля-мінор» (a-moll) не потребують ключових знаків, бо вже мають необхідну ладову структуру.

Порядок знаходження тональностей, відповідно до поступового збільшення ключових знаків, здійснюється за їх кварто-квінтовим співвідношенням. Рухаючись від звуку «До» вгору по чистим квінтам, знаходимо сім дієзних мажорних тональностей: G-dur, D-dur, A-dur, E-dur, H-dur, Fis-dur, Cis-dur, по чистим квартам – сім бемольних тональностей: F-dur, B-dur, Es-dur, As-dur, Des-dur, Ges-dur, Ces-dur.

Аналогічно розташовані мінорні тональності. По чистим квінтам вгору від звуку «Ля» - знаходяться сім дієзних тональностей: e-moll, h-moll, fis-moll, cis-moll, gis-moll, dis-moll, ais-moll, по чистим квартам – сім бемольних тональностей: d-moll, g-moll, c-moll, f-moll, b-moll, es-moll, as-moll.

Тональності можуть бути: *паралельними, однойменними, однотерцієвими.*

Паралельними називаються тональності мажору і мінору, які мають однакову кількість ключових знаків, тонічні тризвуки яких розташовані на відстані малої терції. Для тональності C-dur паралельною буде тональність a-moll. Вони мають однаковий звукоряд. Гама паралельного мінору починається від шостого

ступеня натурального мажору. Відповідно, гама паралельного мажору починається від третього ступеня натурального мінору.

Однoйменними називаються тональності, які мають однакову тоніку, але різний лад. Наприклад, C-dur і c-moll. Вони відрізняються на три ключові знаки.

Однoтерцієвими називаються тональності, тонічні тризвуки яких мають однаковий терцієвий звук. Наприклад, C-dur і cis-moll. Для них спільним являється звук тонічної терції – «е».

Однoтерцієві тональності відрізняються на чотири ключові знаки.

Наприклад, As-dur (4 бемолі) – a-moll (ключові знаки відсутні), Des-dur (5 бемолів) – d-moll (1 бемоль).

У порівнянні з однoйменними тональностями, різниця ключових знаків у однoтерцієвих тональностях збільшена на один ключовий знак.

Таблиця 4

Бемольні - $\flat$		Кількість знаків	Дієзні - $\sharp$	
Мажорні	Мінорні		Мажорні	Мінорні
	<i>a-moll</i>	0	<i>C-dur</i>	
<i>F-dur</i>	<i>d-moll</i>	1	<i>G-dur</i>	<i>e-moll</i>
<i>B-dur</i>	<i>g-moll</i>	2	<i>D-dur</i>	<i>h-moll</i>
<i>Es-dur</i>	<i>c-moll</i>	3	<i>A-dur</i>	<i>fis-moll</i>
<i>As-dur</i>	<i>f-moll</i>	4	<i>E-dur</i>	<i>cis-moll</i>
<i>Des-dur</i>	<i>b-moll</i>	5	<i>H-dur</i>	<i>gis-moll</i>
<i>Ges-dur</i>	<i>es-moll</i>	6	<i>Fis-dur</i>	<i>dis-moll</i>
<i>Ces-dur</i>	<i>as-moll</i>	7	<i>Cis-dur</i>	<i>ais-moll</i>

Енгармонічними називаються тональності, які звучать однаково, а записуються по різному. Основу енгармонійності тональностей становить енгармонійність звуків (ступенів ладу). Наприклад, ступені соль-бемоль (*ges*) і фа-дієз (*fis*) мають однакову висоту (частоту коливань). Вони звучать однаково, а записуються по-різному.

Відповідно, розташовані від цих ступенів музичні лади (*Ges-dur* і *Fis-dur*), будуть звучати однаково, а записуватись по-різному.

У 12-звуковому темперованому строї існує три пари мажорних і три пари мінорних енгармонічних тональностей. Сума їх ключових знаків дорівнює числу 12.

Мажорні:

- 1) *Ges-dur* (6 бемолів) і *Fis-dur* (6 дієзів);
- 2) *Ces-dur* (7 бемолів) і *H-dur* (5 дієзів);
- 3) *Cis-dur* (7 дієзів) і *Des-dur* (5 бемолів).

Мінорні:

- 1) *es-moll* (6 бемолів) і *dis-moll* (6 дієзів);
- 2) *as-moll* (7 бемолів) і *gis-moll* (5 дієзів);
- 3) *ais-moll* (7 дієзів) і *b-moll* (5 бемолів).

1.5 Гами натурального мажору і натурального мінору

C-dur

F-dur

G-dur

B-dur

D-dur

1.6 МЕЛОДІЇ ДЛЯ ЗАПISУ ТА ІНТОНУВАННЯ

Запис та сольфеджування музичних прикладів є невід'ємною частиною уроку сольфеджіо. Головною метою занять є досягнення сприйняття музичного матеріалу на рівні, який дає можливість записати уявлені чи почуті музичні побудови та відтворити їх інтонаційно, читаючи нотний текст.

Читаючи ноти з аркушу, учень повинен направляти свій зір наперед, на наступну ноту чи групу нот, уявляючи спочатку їх назви та звуковисотну інтонацію, і тільки потім співати голосно. Спочатку "бачу", потім "уявляю", потім "співаю". Якщо музичний приклад має випадкові знаки альтерації, ми аналізуємо їх значення: хроматичні вони, альтеровані чи модулюючі.

В мелодіях зустрічаються **хроматичні звуки**, які утворюються шляхом *підвищення або пониження* основних ступенів ладу. Хроматичні звуки можуть бути **прохідними**, які проходять між двома сусідніми ступенями, і **допоміжними**, що вводяться між двома однаковими ступенями. Також бувають **альтеровані** хроматичні звуки, які загострюють тяжіння нестійких ступенів, наближаючи їх на відстань півтону до стійких ступенів ладу.

Мелодії треба виконувати ритмічно, відповідно до вказаного музичного розміру і вибраного темпу. До ритмічних одиниць відносяться звукові тривалості і паузи (четвертна, восьма, половинна, ціла тощо).

Ритм - основний засіб музичної мови. Ритмом називають організацію звуків за різною чи однаковою тривалістю. Ритм співіснує в рамках музичного метру (музичного розміру) і темпу.

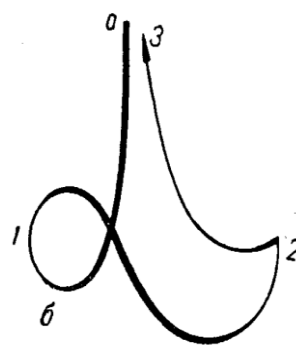
Метром називають рівномірні проміжки часу, протягом яких відтворюються звуковисотні і ритмічні побудови. На письмі метр записується музичним розміром і обмежується тактовими лініями.

Метричні частки – це однакові відрізки часу в середині метру, якими музичний метр відраховується. Метричні частки бувають акцентовані і неакцентовані. Акцентовані частки ще називають **сильними**, а неакцентовані – **слабкими** або легкими. Швидкість метричних часток і самого метру регулюється **темпом**. Відрахування метричних часток у такті здійснюється за метричними схемами.

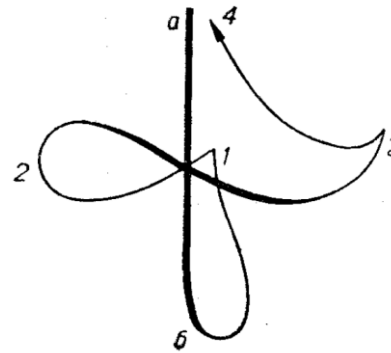
Схема на дві метричні частки:

На три частки:

На чотири частки:

Всі схеми подані для правої руки. Лініями показаний напрям і рух метричних часток.

Перша частка (сильна) у всіх розмірах рухається вниз. Вона показує межі такту.

Друга частка у розмірі 2/4 рухається вгору. Її називають слабкою.

У розмірі 3/4 друга частка (відносно сильна) рухається з лівої сторони на праву.

У розмірі 4/4 друга частка рухається з правої сторони на ліву і називається відносно слабкою.

Третя частка у розмірі 3/4 рухається вгору і називається слабкою, а у розмірі 4/4 зліва направо і називається відносно сильною.

Четверта частка у розмірі 4/4 рухається вгору з нахилом до корпусу і називається слабкою.

Види мелодичного розвитку.

Мелодичний розвиток – це один із способів творення музичного твору. Він ґрунтується на музичному мисленні композитора, стильових особливостях його музичної мови.

До засобів мелодичного розвитку належать:

- повторення формотворчих музичних елементів: мотиву, фрази, речення, частини твору;
- варіювання музичної теми, її зміни;
- секвенція - повторення мелодичного звороту на іншій висоті, зі зміною чи без зміни тональності;
- імітація – повторення мелодичного звороту в іншому голосі, іншому тембральному забарвленні (частіше зустрічається у поліфонічній музиці);
- мотивна розробка – багаторазове видозмінення проведених часток теми (мотивів), яка раніше прозвучала повністю.

Мелодії для запису та інтонування

1.

2.

3.

4.

5.

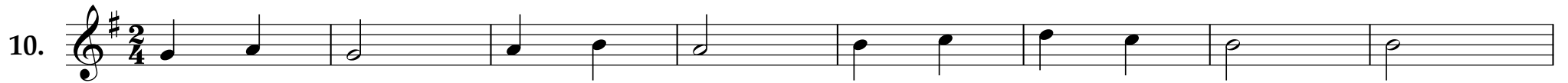
6.

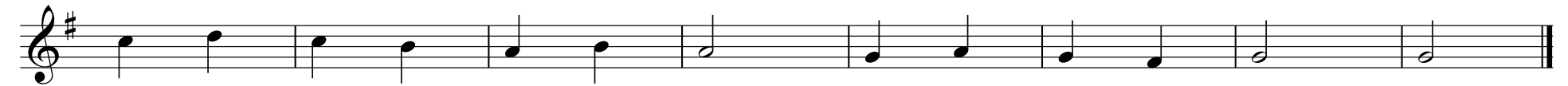
7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

1.7 Терції від звуків

↑
m.3

Контрольні завдання

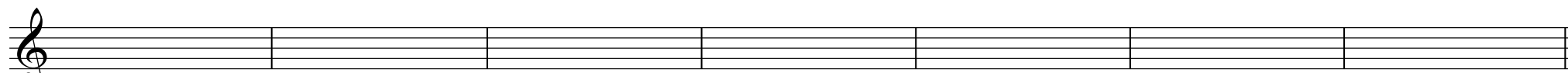
1. Підписати і проінтонувати інтервали.

1.

2.

2. Прослухати, записати і проінтонувати інтервали.

3. Проінтонувати ступені ладу в тональностях до двох знаків натурального мажору і гармонічного мінору.

II - I   IV - III   VII - I   VI - V   IV - II - I   VII-VI-V   II - I

4. Записати послідовність інтервалів і проінтонувати в тональностях до двох знаків натурального мажору.

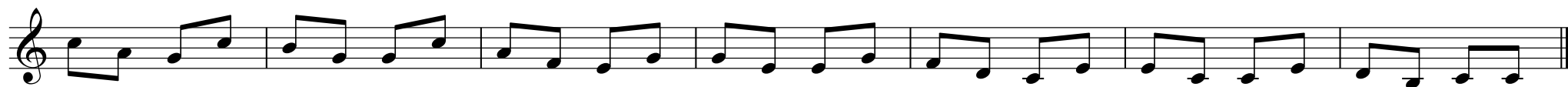
В.3 ↑   **В.2** ↓   **М.3** ↑   **В.3** ↓   **В.2** ↓   **М.3** ↓   **М.3** ↑   **В.3** ↓   **В.3** ↑   **М.3** ↓

I   II   III   VI   III   I   VII   III   IV   V

1.8. Терції у ладі

Терції з розв'язком

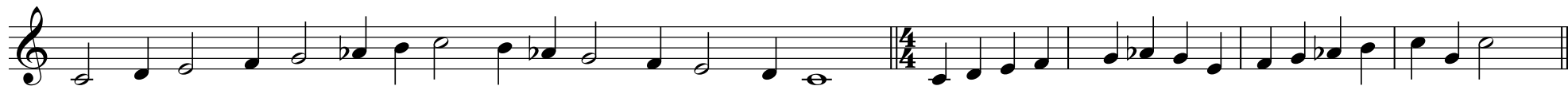

1.9 Гами гармонічного мажору і гармонічного мінору

C-dur

Гармонічний мажор відрізняється від натурального мажору шостим зниженим ступенем.

F-dur

G-dur

D-dur

A-dur

B-dur

Es-dur

Гармонічний мінор відрізняється від натурального мінору сьомим підвищеним ступенем.

a-moll

e-moll

d-moll

c-moll

f-moll

cis-moll

b-moll

1.10 МЕЛОДІЇ ДЛЯ ЗАПISУ ТА ІНТОНУВАННЯ

Музичні диктанти є одним із засобів розвитку ладогармонічного слуху і пам'яті. Диктанти подаються з поступовим ускладненням музичного матеріалу відповідно до рівня музичних знань і вмінь учнів. Бажано пов'язувати їх з вивченням певної теми на уроці. Цей зв'язок проявляється у виборі тональності, ладу, ритмічних та інтонаційних особливостей. Бажано, щоб учні самостійно визначали лад і тональність диктанту. Допомогати можна, називаючи учням кількість ключових знаків поданого прикладу, показуючи звук "ля" першої октави чи будь-який інший звук, крім тоніки.

Після 2-3 прослуховувань учні визначають музичний розмір, структуру в цілому, види каденцій, тональний план (якщо є відхилення чи модуляції), одночасно визначають наявність повторів, секвенцій (якщо вони є), характер їх руху, найбільш яскраві особливості ритму, визначають кількість тактів.

Остання вимога пов'язана з тим, що найбільш швидко і міцно запам'ятовується початок та закінчення диктанту, а також елементи в середині побудови (половинна, перервана каденції, секвентні переміщення), які треба, спираючись на лад і його функції, одразу усвідомити і записати – у якості опорних звуків чи мелодичних зворотів у відповідних тактах.

Під час виконання диктанту учні повинні тільки уважно слухати, перевіряючи записане і запам'ятовуючи нові мелодичні чи гармонічні звороти. Записувати треба в перервах між програванням диктанту, частота яких повинна відповідати приблизно одному разові у 1-2 хвилини. Записувати диктант треба одразу у відповідних ритмічних тривалостях.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

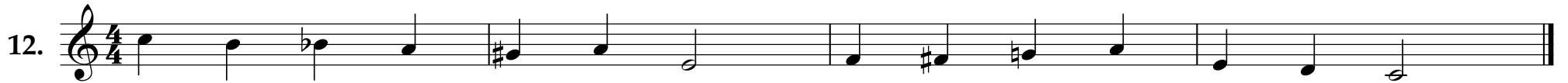

9.

10.

11.

12.

13.

14.

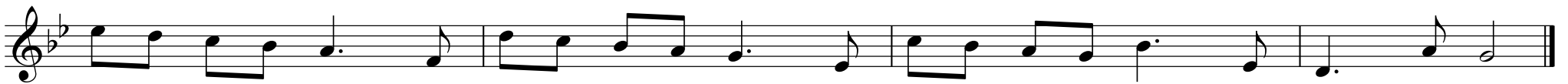
15. Musical notation for exercise 15, first staff. It is in treble clef, 2/4 time, and consists of four measures of music.

 Musical notation for exercise 15, second staff. It is in treble clef, 2/4 time, and consists of four measures of music.

16. Musical notation for exercise 16, first staff. It is in treble clef, 2/4 time, with a key signature of two flats (B-flat and E-flat), and consists of six measures of music.

17. Musical notation for exercise 17, first staff. It is in treble clef, 2/4 time, with a key signature of three flats (B-flat, E-flat, and A-flat), and consists of six measures of music.

18. Musical notation for exercise 18, first staff. It is in treble clef, 4/4 time, with a key signature of two flats (B-flat and E-flat), and consists of six measures of music.

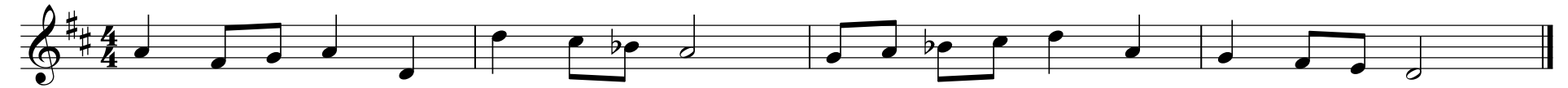
 Musical notation for exercise 18, second staff. It is in treble clef, 4/4 time, with a key signature of two flats (B-flat and E-flat), and consists of six measures of music.

19.

20.

21.

22.

23.

1.11 Кварти

Чисті кварта

1.

Musical score for "Чисті кварта" (Pure Quarters) in 4/4 time. The score consists of six staves of music, each containing two measures of a quarter-note scale. The first staff is marked "1." and starts with a treble clef and a 4/4 time signature. The notes are: C4, D4, E4, F4, G4, A4, B4, C5. The second staff continues the scale: C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, C4. The third staff continues: C4, B3, A3, G3, F3, E3, D3, C3. The fourth staff continues: C3, B2, A2, G2, F2, E2, D2, C2. The fifth staff continues: C2, B1, A1, G1, F1, E1, D1, C1. The sixth staff continues: C1, B0, A0, G0, F0, E0, D0, C0. Each staff ends with a double bar line.

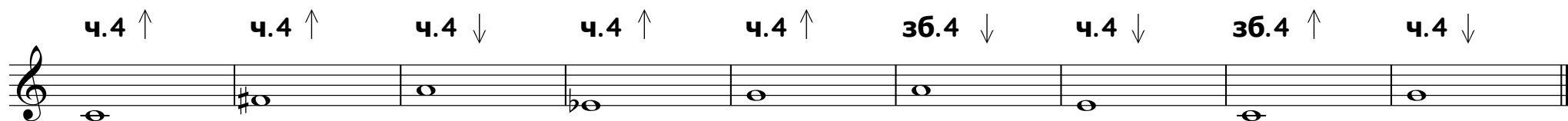
Контрольні завдання

1. Підписати інтервали, визначити тональності і проінтонувати.

1.

2.

2. Прослухати, записати та проінтонувати інтервали.

1.12 Гами мелодичного мажору і мінору

C-dur

F-dur

Es-dur

d-moll

h-moll

cis-moll

1.13. Інтонування ритмічних малюнків

1.14 Мелодії для запису та інтонування

1. Musical notation for exercise 1, first staff. It is in 2/4 time and consists of six measures of music on a single treble clef staff.

 Musical notation for exercise 1, second staff. It is in 2/4 time and consists of six measures of music on a single treble clef staff, featuring chords.

2. Musical notation for exercise 2, first staff. It is in 2/4 time and consists of eight measures of music on a single treble clef staff.

3. Musical notation for exercise 3, first staff. It is in 4/4 time and consists of eight measures of music on a single treble clef staff.

4. Musical notation for exercise 4, first staff. It is in 3/4 time and consists of eight measures of music on a single treble clef staff.

5. Musical notation for exercise 5, first staff. It is in 2/4 time and consists of eight measures of music on a single treble clef staff.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

1.15 КВІНТИ

1. **C-dur** **D-dur** **E-dur**

F-dur **G-dur** **A-dur**

H-dur **B-dur** **As-dur**

Ges-dur **Es-dur** **Des-dur**

Cis-dur **Fis-dur**

2.

The image displays a musical score for twelve major scales, labeled '1.15 КВІНТИ'. The first section, numbered '1.', consists of six staves, each containing two scales. The scales are: C-dur (2/4), D-dur (2/4), E-dur (2/4), F-dur (2/4), G-dur (2/4), and A-dur (2/4). The second section, numbered '2.', consists of two staves in 4/4 time. The first staff contains C-dur and D-dur, and the second staff contains E-dur and F-dur. The notation includes treble clefs, key signatures (sharps and flats), and rhythmic values (quarter and eighth notes).

Зменшені квінти у мажорі

Des-dur

D-dur

Es-dur

E-dur

F-dur

Fis-dur

G-dur

As-dur

A-dur

B-dur

H-dur

C-dur

Зменшені квінти у мінорі

c-moll

cis-moll

d-moll

es-moll

e-moll

f-moll

fis-moll

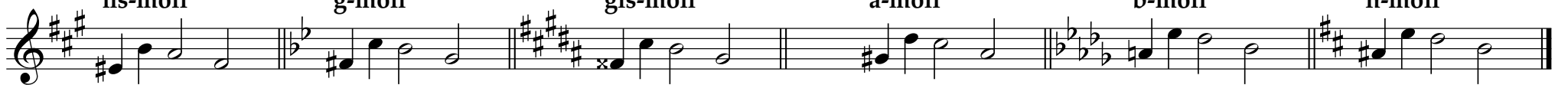
g-moll

gis-moll

a-moll

b-moll

h-moll

Квінти з розв'язком

C-dur

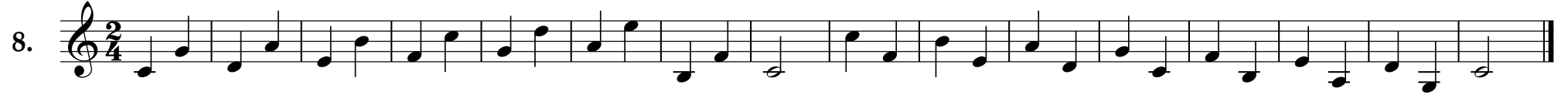

7. **d-moll**

Квінти у ладі.

8.

9.

10.

11.

Контрольні завдання

1. Підписати інтервали, визначити тональності і проінтонувати.

2. Прослухати, записати та проінтонувати інтервали.

3. Прослухати і записати інтервали в e-moll. Інтонувати в тональностях до двох знаків гармонічного мінору.

1.16 Гами двічі гармонічного мажору і мінору

Двічі гармонічний мажор відрізняється від натурального мажору другим і шостим пониженими ступеннями.

C-dur

G-dur

A-dur

Двічі гармонічний мінор відрізняється від натурального мінору четвертим і сьомим підвищеними ступеннями.

a-moll

d-moll

c-moll

4.

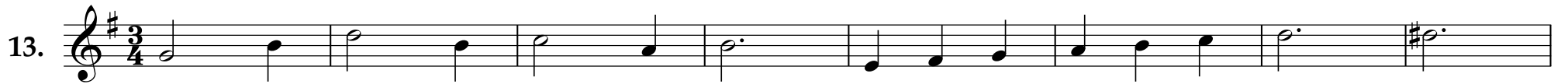
5.

6.

7.

8.

1.19 Сексти

1. **B.6** ↑

↓ **B.6**

2. **B.6** ↑ **i** ↓

Сексти у мажорі і мінорі.

Сексти з розв'язком

Контрольні завдання

1. Підписати інтервали, визначити тональності і проінтонувати.

2. Прослухати, записати та проінтонувати інтервали.

3. Прослухати і записати інтервали в F-dur. Інтонувати в тональностях до двох знаків натурального мажору.

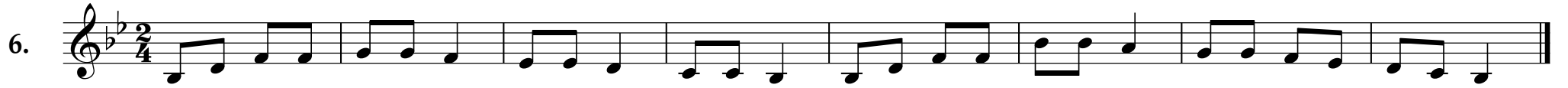
1.20 Інтонування гами гуцульського ладу

The image displays eight staves of musical notation, each representing a different intonation of the Gutsul style scale. Each staff begins with a treble clef and a 4/4 time signature. The first staff is in C major (no sharps or flats). The second staff is in D minor (one flat). The third staff is in E major (one sharp). The fourth staff is in F# major (two sharps). The fifth staff is in G minor (two flats). The sixth staff is in A major (three sharps). The seventh staff is in Bb major (two flats). The eighth staff is in Cb major (three flats). Each staff contains two measures of music, separated by a double bar line. The first measure of each staff shows the scale in 4/4 time, and the second measure shows the scale in 3/4 time. The notes are written as quarter notes and half notes, with accidentals indicating the specific pitch for each scale.

1.21 Мелодії для запису та інтонування

6.

7.

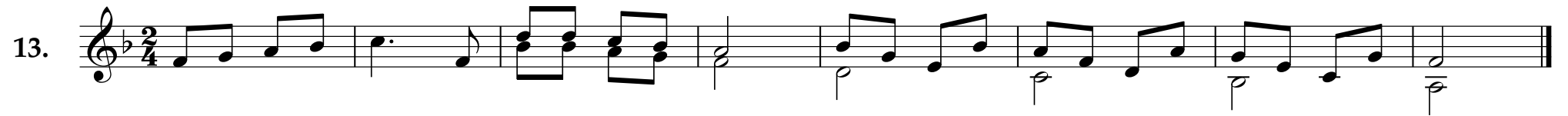
8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

1.22 Септими

1. **v.7** ↑

2. **m.7** ↑ **F-dur** **G-dur** **B-dur** **D-dur**
Es-dur **A-dur** **As-dur** **E-dur**
a-moll **d-moll** **e-moll** **g-moll**
h-moll **c-moll** **fis-moll** **f-moll**

3. ^{М.7}

Musical notation for exercise 3, measures 1-8. The first staff is in 4/4 time with a treble clef and a key signature of one flat. The second staff is in 4/4 time with a treble clef and a key signature of one sharp. The music consists of eighth and quarter notes.

Септими у ладі

4.

Musical notation for exercise 4, measures 1-8. The first staff is in 3/4 time with a treble clef. The second staff is in 3/4 time with a treble clef. The music consists of eighth and quarter notes.

5.

Musical notation for exercise 5, measures 1-8. The first staff is in 3/4 time with a treble clef. The second staff is in 3/4 time with a treble clef. The music consists of eighth and quarter notes.

6.

Musical notation for exercise 6, measures 1-8. The first staff is in 4/4 time with a treble clef. The second staff is in 4/4 time with a treble clef. The music consists of eighth and quarter notes.

7.

Септими з розв'язком

9.

10.

Контрольні завдання

1. Підписати інтервали, визначити тональності і проінтонувати.

2. Прослухати, записати та проінтонувати інтервали.

3. Прослухати і записати інтервали в е-moll. Інтонувати в тональностях до двох знаків гармонічного мінору.

1.23 Гама лідійського мажору

C-dur

F-dur

G-dur

B-dur

D-dur

1.24 Мелодії для запису та інтонування

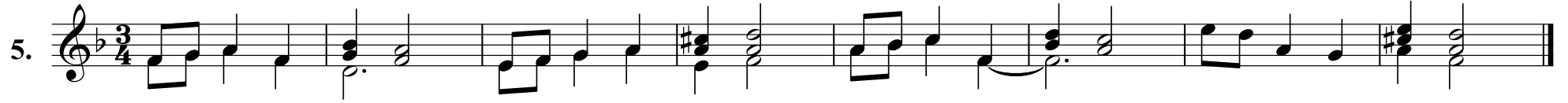
Виконуючи приклади двоголосся чи триголосся, аналізуємо вертикаль, виявляємо інтервальний склад чи послідовність акордів, які утворюються у разі сполучення декількох голосів.

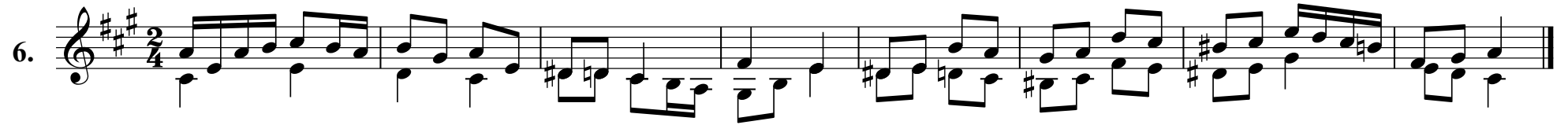
1.

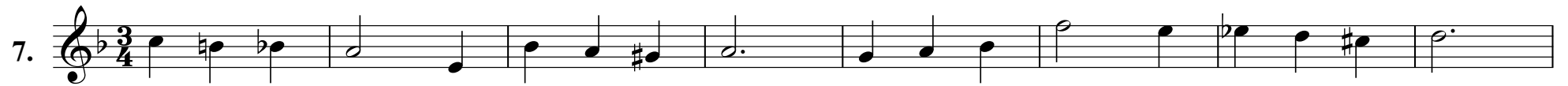
2.

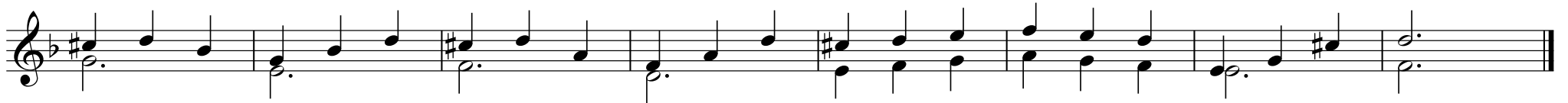
3.

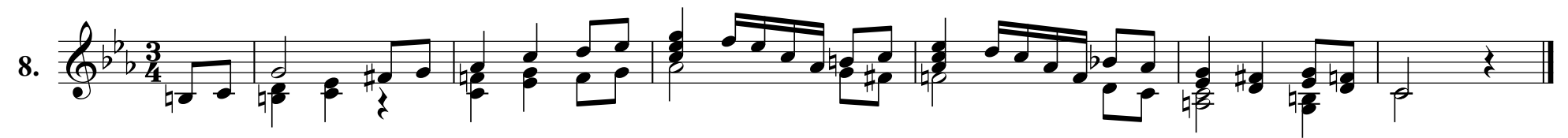
4.

5.

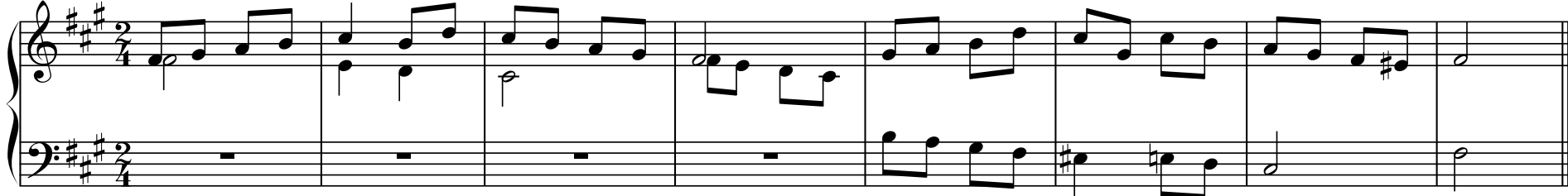
6.

7.

8.

9.

Exercise 9 is a two-staff piece in G major (one sharp) and 2/4 time. The right hand features a melodic line with eighth and sixteenth notes, while the left hand provides a simple accompaniment of quarter notes and rests.

10.

Exercise 10 is a two-staff piece in B-flat major (two flats) and 3/4 time. The right hand has a melodic line with quarter and eighth notes, and the left hand has a bass line with quarter notes and rests.

11.

Exercise 11 is a two-staff piece in B-flat major (two flats) and 2/4 time. The right hand has a more complex melodic line with sixteenth notes and slurs, while the left hand has a bass line with quarter notes and rests.

12.

Exercise 12 is a two-staff piece in G major (one sharp) and 4/4 time. The right hand has a melodic line with quarter and eighth notes, and the left hand has a bass line with quarter notes and rests.

1.25 Октави

1. Musical notation for exercise 1.25, first part, 4/4 time signature. It consists of three staves of music. The first staff begins with a treble clef and a 4/4 time signature. The melody is composed of eighth and sixteenth notes, with some triplets. The second and third staves continue the piece, ending with a double bar line.

2. Musical notation for exercise 1.25, second part, 2/4 time signature. It consists of two staves of music. The first staff begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The melody is composed of eighth and sixteenth notes. The second staff continues the piece, ending with a double bar line.

3. Musical notation for exercise 1.25, third part, 2/4 time signature. It consists of one staff of music. The melody is composed of eighth and sixteenth notes. The staff ends with a double bar line.

Контрольні завдання

1. Підписати інтервали, визначити тональності і проінтонувати.

2. Прослухати, записати та проінтонувати інтервали.

3. Прослухати і записати інтервали в В-dur. Інтонувати в тональностях до двох знаків натурального мажору.

1.26 Гами міксолідійського мажору і дорійського мінору

C-dur

F-dur

G-dur

D-dur

A-dur

B-dur

Es-dur

a-moll

e-moll

d-moll

c-moll

f-moll

cis-moll

b-moll

1.27 ХАРАКТЕРНІ ІНТЕРВАЛИ В ГАРМОНІЧНИХ ЛАДАХ

Характерними називаються *збільшені і зменшені* інтервали гармонічних ладів, які мають у своєму складі *альтерований ступінь*.

Збільшені і зменшені інтервали відносяться до дисонансів, за характером нестійкі, напружені, негармонійні.

Нестійкі звуки характерних інтервалів розв'язуються у суміжні стійкі звуки.

Існує три пари характерних хроматичних інтервалів:

1. **Зб2 і зм 7** – у мажорі між VI⁻ і VII⁺;
У мінорі між VI і VII⁺ ;
2. **Зм5 і зб4** - у мажорі між II і VI⁻ ;
У мінорі між VII⁺ і IV;
3. **Зб5 і зм4** – у мажорі між VI⁻ і III;
У мінорі між III і VII⁺ .

Розв'язок звуків характерних інтервалів здійснюється аналогічно до розв'язку нестійких ступенів у ладі, які розв'язуються у суміжні стійкі звуки (I. III. V ступені).

ОБЕРНЕННЯ ІНТЕРВАЛІВ

Оберненням інтервалу називається утворення нової якості інтервалу шляхом перенесення основи на октаву вгору або вершини на октаву вниз. При перенесенні нижнього звуку простого інтервалу на октаву вгору, або верхнього звуку на октаву вниз, утворюється нова якість простого інтервалу.

При перенесенні на октаву обох звуків простого інтервалу, верхнього вниз, а нижнього вгору, утворюється нова якість складеного інтервалу.

Отримання нової якості складених інтервалів потребує обертання обох його звуків. Верхнього на октаву вниз, а нижнього на октаву вгору. При цьому складені інтервали обертаються в прості. Наприклад обернення обох звуків ч.11 утворює простий інтервал ч.5

Таблиця 5

Інтервал		Обернення інтервалу (нова якість)	
Позначення	Назва	Позначення	Назва
ч1	чиста прима	ч8	чиста октава
зб1	збільшена прима	зм8	зменшена октав
м2	мала секунда	в7	велика септима
в2	велика секунда	м7	мала септима
зб2	збільшена секунда	зм7	зменшена септима
м3	мала терція	в6	велика секста
в3	велика терція	м6	мала секста
зм4	зменшена кварта	зб5	збільшена квінта
ч4	чиста кварта	ч5	чиста квінта

зб4	збільшена кварта	зм5	зменшена квінта
зм5	зменшена квінта	зб4	збільшена кварта
ч5	чиста квінта	ч4	чиста кварта
зб5	збільшена квінта	зм4	зменшена кварта
м6	мала секста	в3	велика терція
в6	велика секста	м3	мала терція
м7	мала септима	в2	велика секунда
в7	велика септима	м2	мала секунда
зм7	зменшена септима	зб2	збільшена секунда
ч8	чиста октава	ч1	чиста прима
зм8	зменшена октава	зб1	збільшена прима

Простими, називаються інтервали, ступенева величина яких не перевищує октави (8 ступенів).

Тоновна величина простих інтервалів становить від 0 до 6 тонів.

Складеними називаються інтервали, ступенева величина яких становить від 9 до 15 ступенів.

Кількість тонів становить від 6,5 до 12.

Обернення складених інтервалів можна здійснювати трьома способами:

- 1) перенесення вершини інтервалу на дві октави вниз;
- 2) перенесення основи інтервалу на дві октави вгору;
- 3) перенесення вершини інтервалу на октаву вниз, а основи інтервалу на октаву вгору.

Такі прості інтервали, як двічі збільшена септима (6,5 тонів), збільшена октава (6,5 тонів), двічі збільшена октава (7 тонів), мають ознаки складених інтервалів за кількістю тонів, що перевищує число 6. Також, вказаним інтервалам енгармонічно рівними будуть складені інтервали:

Сума ступеневих величин простого інтервалу і його обернення дорівнює числу 9. А сума ступеневих величин складеного інтервалу і його обернення становить число 16. Вираховуючи з даних величин ступеневу величину інтервалу, ми отримаємо ступеневу величину інтервалу, що утворюється в результаті обернення.

2 зб.7   м.9   зб.8   м.9   2 зб.8   в.9   зм.10

Зважаючи на вказане, обернення простих інтервалів, тонова величина яких, перевищує 6 тонів, здійснюється за правилами обернень складених інтервалів:

двічі збільшена септима обертається в двічі зменшену нону;

збільшена октава обертається в зменшену октаву;

двічі збільшена октава обертається в двічі зменшену октаву.

2 зб.7   2 зм.9   зб.8   зм.8   2 зб.8   2 зм.8

Енгармонічно рівними, називаються інтервали, які мають однакову кількість тонів, але різну орфографію (спосіб запису). Їх ступенева величина може бути однаковою, або різною. Якщо енгармонічно змінюється один звук інтервалу, то кількість ступенів, наступного інтервалу, буде змінена:

1) енгармонічна заміна без зміни ступеневої величини:

Музична нотация, що демонструє шість пар інтервалів на нотному стовбурі. Кожна пара складається з двох нот з різними знаками дієз та бемоль, але однаковою ступеневою величиною. Під нотами вказано їхні назви: в.2, в.2, ч.5, ч.5, в.6, в.6.

2) енгармонічна заміна зі зміною ступеневої величини інтервалу:

Музична нотация, що демонструє десять пар інтервалів на нотному стовбурі. Кожна пара складається з двох нот з різними знаками дієз та бемоль, але різними ступеневою величиною. Під нотами вказано їхні назви: зм.7, в.6, в.6, 2 зб.5, зб.8, м.9, 2 зб.8, зм.10, зб.4, зм.5.

Таблиця 6

Сума ступеневих величин	Інтервал та його обернення	Сума ступеневих величин	Інтервал	Його обернення
Прості інтервали 9	ч1 ↔ ч8	Складені інтервали 16	м9	в7
	м2 ↔ в7		в9	м7
	в2 ↔ м7		м10	в6
	м3 ↔ в6		в10	м6

	в3 ↔ м6		ч11	ч5
	ч4 ↔ ч5		зб11	зм5
	зб4 ↔ зм5		ч12	ч4
	зм4 ↔ зб5		зм12	зб4
	зм7 ↔ зб2		м13	в3
			в13	м3
			м14	в2
			в14	м2
			ч15	ч1

Підсумовуючи вказане робимо висновок, що інтервали взаємно обертаються:

прими (1) ↔ октави (8)

секунди (2) ↔ септими (7)

терції (3) ↔ сексти (6)

кварти (4) ↔ квінти (5)

чисті ↔ чисті

малі ↔ великі

зменшені ↔ збільшені

двічі зменшені ↔ двічі збільшені.

Обернення інтервалів застосовується для отримання нової якості інтервалів, акордів, мелодичних чи гармонічних побудов. Сприяє плавному голосоведенню в гармонічних побудовах.

C-dur   3б. 2   3М. 7   3б. 4   3М. 5   3б. 5   3М. 4

A musical staff in C major (C-dur) showing a sequence of six chords. The first chord is a triad (3б. 2). The second is a triad with a flat (3М. 7). The third is a triad with a flat (3б. 4). The fourth is a triad with a flat (3М. 5). The fifth is a triad with a flat (3б. 5). The sixth is a triad with a flat (3М. 4).

c-moll   3б. 2   3М. 7   3б. 4   3М. 5   3б. 5   3М. 4

A musical staff in C minor (c-moll) showing a sequence of six chords. The first chord is a triad (3б. 2). The second is a triad with a flat (3М. 7). The third is a triad with a flat (3б. 4). The fourth is a triad with a flat (3М. 5). The fifth is a triad with a flat (3б. 5). The sixth is a triad with a flat (3М. 4).

A-dur   3б. 2   3М. 7   3б. 4   3М. 5   3б. 5   3М. 4

A musical staff in A major (A-dur) showing a sequence of six chords. The first chord is a triad (3б. 2). The second is a triad with a flat (3М. 7). The third is a triad with a flat (3б. 4). The fourth is a triad with a flat (3М. 5). The fifth is a triad with a flat (3б. 5). The sixth is a triad with a flat (3М. 4).

a-moll   3б. 2   3М. 7   3б. 4   3М. 5   3б. 5   3М. 4

A musical staff in A minor (a-moll) showing a sequence of six chords. The first chord is a triad (3б. 2). The second is a triad with a flat (3М. 7). The third is a triad with a flat (3б. 4). The fourth is a triad with a flat (3М. 5). The fifth is a triad with a flat (3б. 5). The sixth is a triad with a flat (3М. 4).

1.28 Мелодії для запису та інтонування

1.

Exercise 1.28.1 is a piano piece in 2/4 time with a key signature of three flats (B-flat, E-flat, A-flat). The right hand features a melodic line with eighth-note patterns and some sixteenth-note runs. The left hand provides a harmonic accompaniment with chords and single notes.

2.

Exercise 1.28.2 is a piano piece in 4/4 time with a key signature of one flat (B-flat). The right hand has a melodic line with eighth-note patterns and some sixteenth-note runs. The left hand provides a harmonic accompaniment with chords and single notes.

3.

Exercise 1.28.3 is a piano piece in 2/4 time with a key signature of one flat (B-flat). The right hand has a melodic line with eighth-note patterns and some sixteenth-note runs. The left hand provides a harmonic accompaniment with chords and single notes.

4.

Musical notation for exercise 4, featuring a treble and bass staff in 2/4 time with a key signature of one flat. The treble staff contains a melodic line with eighth and quarter notes, while the bass staff provides a simple harmonic accompaniment with quarter and eighth notes.

5.

Musical notation for exercise 5, featuring a single treble staff in 2/4 time with a key signature of one flat. The melody consists of eighth and quarter notes, ending with a series of chords.

6.

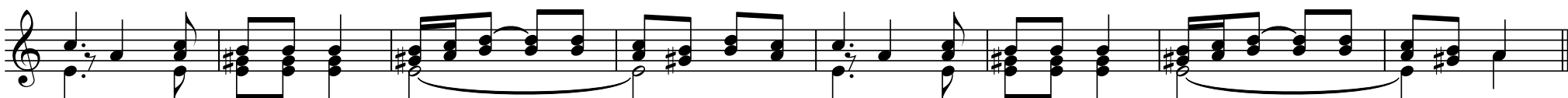
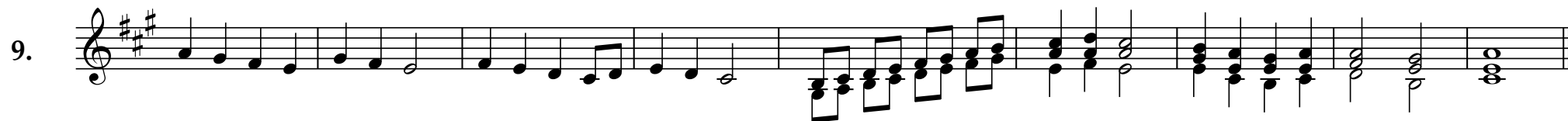
Musical notation for exercise 6, featuring a single treble staff in 4/4 time with a key signature of one flat. The piece includes eighth and quarter notes, followed by a triplet of eighth notes and a final section with chords marked with a '7' (septim chord).

7.

Musical notation for exercise 7, featuring a single treble staff in 4/4 time with a key signature of two flats. The melody is composed of quarter and eighth notes, concluding with a final chord.

8.

Musical notation for exercise 8, featuring a single treble staff in 4/4 time with a key signature of two sharps. The melody is primarily composed of quarter notes, ending with a series of chords.

РОЗДІЛ 2. АКОРДИ. ТРИЗВУКИ

Одночасне сполучення декількох звуків називається **співзвуччям**. Співзвуччя з двох звуків має назву **інтервалу**. Співзвуччя з трьох і більше звуків називається **акордом**. Найбільш поширені акорди побудовані за терцієвим принципом, у якому кожен наступний звук розташований на терцію вище від попереднього.

Акорди терцієвої побудови розділяються за кількістю звуків і мають свої назви.

Таблиця 7

Кількість звуків	Назва акорду	Позначення акорду				
		основний вид	обернення акорду			
			1	2	3	4
3	тризвук	5_3	6	6_4	-	-
4	септакорд	7	6_5	4_3	2	-
5	нонакорд	9	9_3	9_5	9_7	9_9
6	ундецимакорд	11	-	-	-	-
7	терцдецимакорд	13	-	-	-	-

Акорди можуть бути в основному виді і в оберненні.

Основним видом акорду є вид, у якому всі його звуки розташовані по терціям.

Кожен звук акорду в основному виді має свою назву, яка визначається назвою інтервалу з основним звуком.

Основним звуком акорду є його нижній звук, який позначається числом – 1, і називається прямою. Відповідно інші звуки позначаються числом інтервалу, який визначає їх відстань від основного тону: 3 – терція, 5 – квінта, 7 – септима, 9 – нона, 11 – ундецима.

Оберненням акорду є такий його вид, у якому нижнім звуком акорду стає будь-який інший звук, який входить до складу акорду, окрім прями. Обернення акордів мають свої назви і позначення.

Акорди і їх обернення

Таблиця 8

Вид акорду	Обернення			
	1	2	3	4
тризвук	секстакорд - 6	квартсекстакорд - 64		
септакорд	квінтсекстакорд - 65	терцквартакорд - 43	секундакорд - 2	
нонакорд *	терцнонакорд – 93	квінтнонакорд - 95	септнонакорд - 9_7	ноннонакорд - 99
ундецимакорд	застосовується в основному виді			
терцдецимакорд	застосовується в основному виді			

* Назви обернень наонакорду вперше застосовані Б.Алексєєвим і А.Мясєєдовим у підручнику «Елементарна теорія музики», 1986 р.

ТРИЗВУКИ

Тризвуком називається акорд із трьох звуків, які розташовані або можуть розташовуватися по терціям. За складом терцій тризвуки бувають чотирьох видів.

Таблиця 9

Назва тризвуку	Терцієва побудова
мажорний	вЗ+мЗ
мінорний	мЗ+вЗ
зменшений	мЗ+мЗ
збільшений	вЗ+вЗ

Тризвуки позначаються римськими числами та латинськими літерами, які визначають місце знаходження основного тону (прими) акорду. До позначення додаються слова в скороченому виді: великий, мажорний – В, малий, мінорний – м, зменшений – зм., збільшений – зб. Також можуть додаватися цифри ⁵З, які вказують інтервальний склад тризвуку – терція між основним і середнім і квінта між основним і верхнім звуками.

Тризвуки, побудовані на головних ступенях ладу: тоніка, субдомінанта, доміанта, позначаються в мажорі великими латинськими літерами: Т, S, D; в мінорі маленькими: t, s, d. Розташування звуків у тризвуці може бути тісним або широким. При тісному розташуванні відстань між сусідніми звуками тризвуку не перевищує терції чи кварта, а при широкому становить не менше квінти.

Тризвук має два обернення, які називаються **секстакорд і квартсекстакорд**. Секстакордом називають перше обернення тризвуку з терцією в нижньому голосі. Секстакорд утворюється при переміщенні основного тону (прими) на октаву вгору. Позначається числом – 6. **Квартсекстакордом** називають друге обернення тризвуку з квінтою в нижньому голосі. Квартсекстакорд утворюється при переміщенні квінти акорду на октаву вниз або прими і терції на октаву вгору.

В оберненнях тризвуків змінюється інтервальний склад акордів.

Таблиця 10

Назву акорду	Позначення	Інтервальний склад акорду
мажорний секстакорд	В.6	м3+ч4
мажорний квартсекстакорд	В.64	ч4+в3
мінорний секстакорд	м.6	в3+ч4
мінорний квартсекстакорд	м.64	ч4+м3
зменшений секстакорд	зм.6	м3+зб4
зменшений квартсекстакорд	зм.64	зб4+м3
збільшений секстакорд	зб.6	в3+зм4
збільшений квартсекстакорд	зб.64	зм4+в3

Виховання навичок ладо-гармонічного мислення базується на аналізі та засвоєнні гармонічної структури музичного ладу. Ці навички формуються під час аналізу та інтонування акордів ладу, гармонічних зворотів і послідовностей, визначенні їх на слух і запису цифровими позначками. Розвиток гармонічного слуху треба починати з аналізу тризвуків на ступенях ладу. Спочатку визначаємо тризвуки головних ступенів, їх побудову і назву, потім побічних ступенів. Пояснюємо функцію головних тризвуків, їх роль у ладі. Тонічний тризвук виражає спокій, закінченість музичної думки, колорит ладу, його характер. Тризвук субдомінанти продовжує музичний розвиток, здійснює контрастне співставлення між тонікою і субдомінантою, є центром нестійкої субдомінантової гармонії, фактором розвитку і продовження музичної думки шляхом відхилення у тональності субдомінантової групи. Тризвук домінанти є центром групи акордів, які мають дисонантний, напружений характер, постійне прагнення (тяжіння) переходу у стійку тонічну гармонію. Використовується в кульмінаціях і каденціях як формотворчий елемент. У кінці першого речення виконує функцію цезури, у кінці другого – формує закінчену музичну думку, здійснюючи розв'язок у тонічний тризвук. Інтонування тризвуків здійснюється в мелодичному (індивідуально) і гармонічному (в ансамблі) видах.

Мелодично тризвуки проспівуються знизу вгору, або "вужиком": перший тризвук знизу вгору, наступний – згори вниз. При гармонічному інтонуванні голоси учнів розділяються на сопрано, альт і бас. При інтонуванні чотириголосся чоловічі голоси розподіляються на тенор і бас.

При визначенні тризвуків та їх обернень на слух треба вивчити, які тризвуки і обернення тризвуків будуються на ступенях натурального мажору і гармонічного мінору. Наприклад:

Таблиця 11

	Натуральний мажор	Гармонічний мажор	Натуральний мінор	Гармонічний мінор
I ст.	$T_{(B)} - VI_{6(m)} - S_{64(B)}$	$T_{(B)} - VI_{6(3\flat)} - S_{64(m)}$	$t_{(m)} - VI_{6(B)} - S_{64(m)}$	$t_{(m)} - VI_{6(B)} - S_{64(m)}$
II ст.	$II_{(m)} - VII_{6(3M)} - D_{64(B)}$	$II_{(3M)} - VII_{6(3M)} - D_{64(B)}$	$II_{(3M)} - VII_{6(B)} - d_{64(m)}$	$II_{(3M)} - VII_{6(3M)} - D_{64(B)}$
III ст.	$III_{(m)} - T_{6(B)} - VI_{64(m)}$	$III_{(m)} - T_{6(B)} - VI_{64(3\flat)}$	$III_{(B)} - t_{6(m)} - VI_{64(B)}$	$III_{(3\flat)} - t_{6(m)} - VI_{64(B)}$
IV ст.	$S_{(B)} - II_{6(m)} - VII_{64(3M)}$	$S_{(M)} - II_{6(3M)} - VII_{64(3M)}$	$S_{(m)} - II_{6(3M)} - VII_{64(B)}$	$S_{(m)} - II_{6(3M)} - VII_{64(3M)}$
V ст.	$D_{(B)} - III_{6(m)} - T_{64(B)}$	$D_{(B)} - III_{6(m)} - T_{64(B)}$	$d_{(m)} - III_{6(B)} - t_{64(m)}$	$D_{(B)} - III_{6(3\flat)} - t_{64(m)}$
VI ст.	$VI_{(m)} - S_{6(B)} - II_{64(m)}$	$VI_{(3\flat)} - S_{6(m)} - II_{64(3M)}$	$VI_{(B)} - S_{6(m)} - II_{64(3M)}$	$VI_{(B)} - S_{6(m)} - II_{64(3M)}$
VII ст.	$VII_{(3M)} - D_{6(B)} - III_{64(m)}$	$VII_{(3M)} - D_{6(B)} - III_{64(m)}$	$VII_{(B)} - d_{6(m)} - III_{64(B)}$	$VII_{(3M)} - D_{6(B)} - III_{64(3\flat)}$

Вслуховуючись у тризвуки, визначаємо нижній звук, на якому ступені він знаходиться. Вибираємо один із трьох можливих, враховуючи його фонову якість (кольорит): великий, малий, зменшений, збільшений.

2.1 Тонічний тризвук у натуральному мажорі, його обернення

C-dur

T

T6

T64

T

T

T6

T64

T64

T6

T

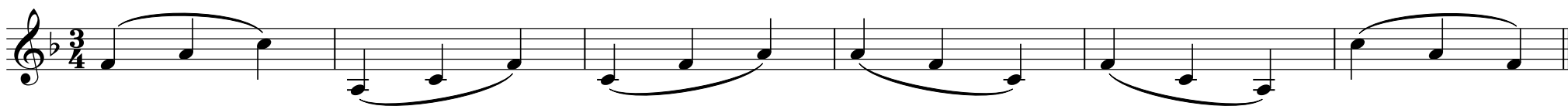
T

T6

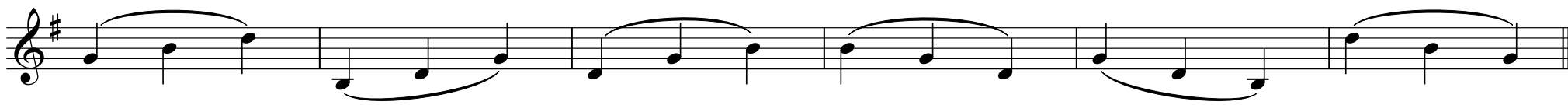
T64

T

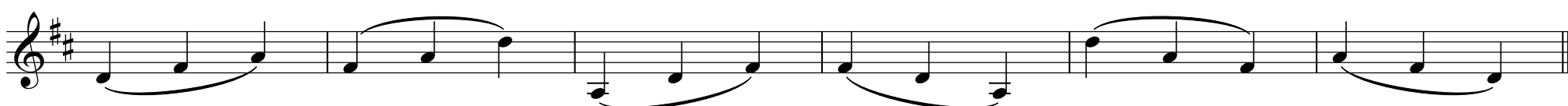
F-dur

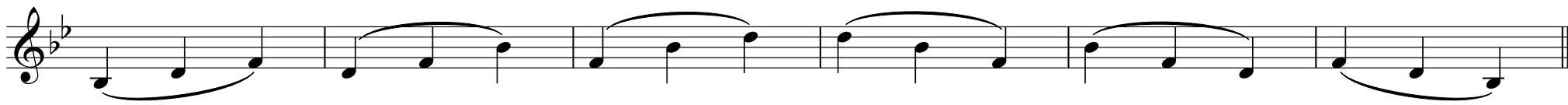
G-dur

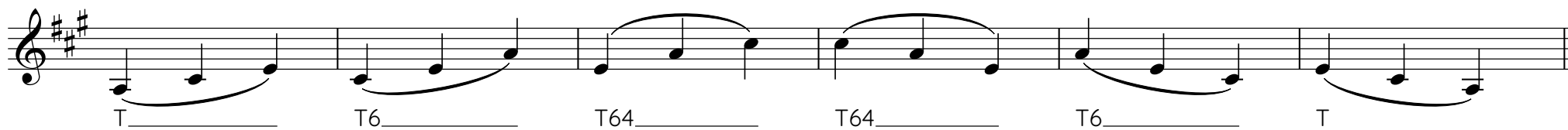

D-dur

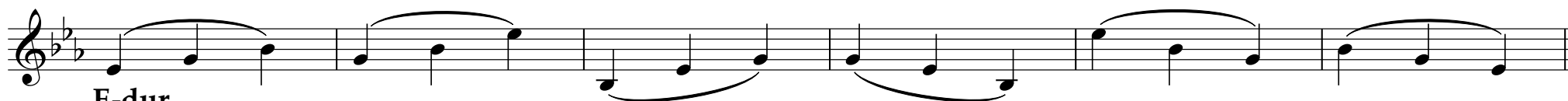

B-dur

A-dur

Musical staff for A-dur (treble clef, key signature of three sharps). The staff contains a sequence of notes with slurs and ties. Below the staff, the following chord symbols are indicated: T, T6, T64, T64, T6, T.

Es-dur

Musical staff for Es-dur (treble clef, key signature of two flats). The staff contains a sequence of notes with slurs and ties.

E-dur

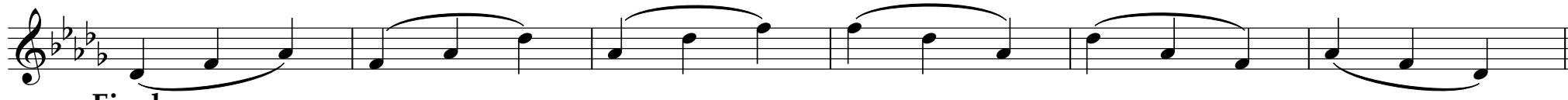
Musical staff for E-dur (treble clef, key signature of four sharps). The staff contains a sequence of notes with slurs and ties.

As-dur

Musical staff for As-dur (treble clef, key signature of two flats). The staff contains a sequence of notes with slurs and ties.

H-dur

Musical staff for H-dur (treble clef, key signature of four sharps). The staff contains a sequence of notes with slurs and ties.

Des-dur

Musical staff for Des-dur (treble clef, key signature of three flats). The staff contains a sequence of notes with slurs and ties.

Fis-dur

Musical staff for Fis-dur (treble clef, key signature of five sharps). The staff contains a sequence of notes with slurs and ties.

Ges-dur

Musical staff for Ges-dur (treble clef, key signature of four flats). The staff contains a sequence of notes with slurs and ties.

Контрольні завдання

1. Проінтонувати верхній голос, виконуючи нижній на фортепіано. Транспонувати в тональності D-dur, B-dur.

First system of musical notation for exercise 1. The treble clef part consists of four measures of eighth-note patterns. The bass clef part consists of four measures of single notes: G2, C2, G2, C2.

Second system of musical notation for exercise 1. The treble clef part consists of five measures of eighth-note patterns. The bass clef part consists of five measures of single notes: G2, C2, G2, C2, G2.

2. Прослухати і записати тризвуки. Назвати тональності, в яких тризвуки мають значення тоніки, проінтонувати їх.

Exercise 2: A single treble clef staff with eight measures. Above each measure is a chord name and below is a triad type. The chords and triad types are: F (T), C (T6), G (T64), G (T6), C (T), As (T6), B (T6), Es (T).

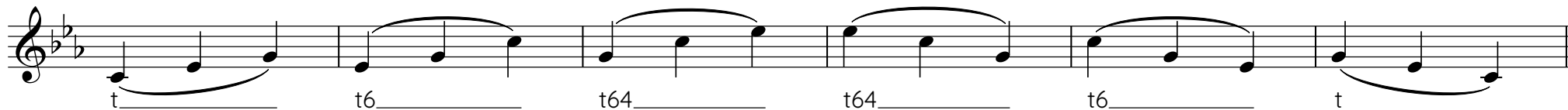
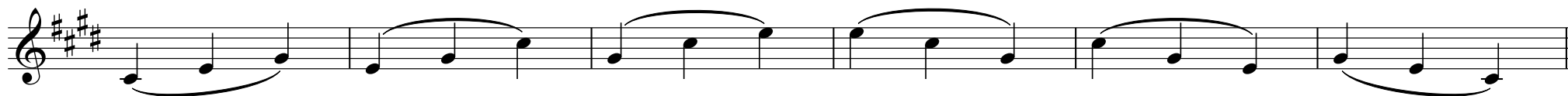
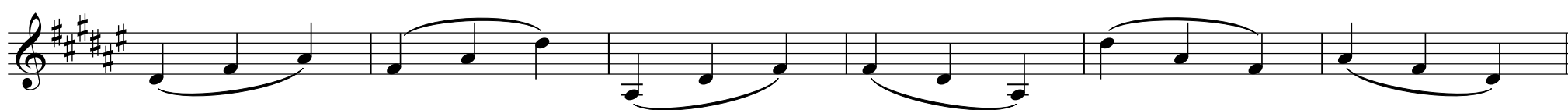
3. Прослухати і записати тризвуки в тональності C-dur. Інтонувати в тональностях до трьох знаків натурального мажору.

Exercise 3: A single treble clef staff with six measures. Above each measure is a chord name and below is a scale degree. The chords and scale degrees are: T (I), T6 (III), S (IV), D64 (II), D6 (VII), T (I).

2.2 Тонічний тризвук і його обернення в мінорі

The image displays six musical staves, each representing a different minor triad in 3/4 time. The staves are labeled as follows:

- a-moll**: Shows the triad (A2, C3, E3) and its two inversions (A4, C5, E4 and A5, C6, E5). Chord symbols *t*, *t6*, and *t64* are placed below the notes.
- d-moll**: Shows the triad (D2, F2, A2) and its two inversions (D4, F4, A3 and D5, F5, A4).
- e-moll**: Shows the triad (E2, G2, B2) and its two inversions (E4, G4, B3 and E5, G5, B4).
- h-moll**: Shows the triad (F#2, A#2, C#3) and its two inversions (F#4, A#4, C#4 and F#5, A#5, C#5).
- g-moll**: Shows the triad (G2, Bb2, Db3) and its two inversions (G4, Bb4, Db4 and G5, Bb5, Db5).
- fis-moll**: Shows the triad (F#2, A#2, C#3) and its two inversions (F#4, A#4, C#4 and F#5, A#5, C#5).

c-moll**cis-moll****f-moll****gis-moll****b-moll****dis-moll****es-moll**

Контрольні завдання

1. Проінтонувати верхній голос, виконуючи нижній на фортепіано. Транспонувати в тональності a-moll, h-moll, d-moll.

2. Прослухати і записати тризвуки. Назвати тональності, в яких тризвуки мають значення тоніки, проінтонувати їх.

c	c	f	f	d	d	g	g	g
t	t6	t	t64	t	t6	t	t64	t6

3. Прослухати і записати тризвуки в тональності d-moll. Інтонувати в тональностях до трьох знаків гармонічного мінору.

t	t64	s6	s64	D6	D64	t6	t
I	V	VI	I	VII #	II	III	I

2.3 Плагальні звороти у мажорі

C-dur

The image displays musical notation for plagal cadences in C major and G major. Each cadence is shown in two parts: a melodic line and a harmonic line. The melodic line consists of four measures, and the harmonic line consists of three measures. The notation is as follows:

- C-dur (C major):**
  - Melodic line:**
    - Measure 1: Quarter notes C4, D4, E4, F4.
    - Measure 2: Quarter notes G4, A4, B4, C5.
    - Measure 3: Quarter notes B4, A4, G4, F4.
    - Measure 4: Quarter note E4.
  - Harmonic line:**
    - Measure 1: Chord T (C4, E4, G4).
    - Measure 2: Chord S64 (F4, A4, C5).
    - Measure 3: Chord T (C4, E4, G4).
- G-dur (G major):**
  - Melodic line:**
    - Measure 1: Quarter notes G4, A4, B4, C5.
    - Measure 2: Quarter notes D5, E5, F5, G5.
    - Measure 3: Quarter notes F5, E5, D5, C5.
    - Measure 4: Quarter note B4.
  - Harmonic line:**
    - Measure 1: Chord T6 (G4, B4, D5).
    - Measure 2: Chord S (C5, E5, G5).
    - Measure 3: Chord T6 (G4, B4, D5).

The notation includes treble clefs, a 2/4 time signature, and a double bar line separating the melodic and harmonic parts. Chord symbols (T, S, S64, T6) are placed below the notes in the harmonic line.

F-dur

T S64 T T S64 T

T6 S T6 T6 S T6

T64 S6 T64 T64 S6 T64

Es-dur

T S64 T T S64 T

T6 S T6 T6 S T6

T64 S6 T64 T64 S6 T64

2.4 Плагальні звороти у мінорі

a-moll

Three melodic lines for a-moll in 2/4 time. The first line starts with a treble clef and a 2/4 time signature. The notes are: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), A4-G4 (beamed eighth notes), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (half). The second line starts with a treble clef and a 2/4 time signature. The notes are: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), A4-G4 (beamed eighth notes), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (half). The third line starts with a treble clef and a 2/4 time signature. The notes are: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), A4-G4 (beamed eighth notes), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (half). The chords are: t, s64, t, t, s64, t.

d-moll

Three melodic lines for d-moll in 2/4 time. The first line starts with a treble clef, a key signature of one flat (Bb), and a 2/4 time signature. The notes are: G4 (quarter), Ab4 (quarter), Bb4 (quarter), Ab4-G4 (beamed eighth notes), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (half). The second line starts with a treble clef and a 2/4 time signature. The notes are: G4 (quarter), Ab4 (quarter), Bb4 (quarter), Ab4-G4 (beamed eighth notes), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (half). The third line starts with a treble clef and a 2/4 time signature. The notes are: G4 (quarter), Ab4 (quarter), Bb4 (quarter), Ab4-G4 (beamed eighth notes), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (half). The chords are: t, s64, t, t, s64, t.

fis-moll

t s64 t t s64 t

t6 s t6 t6 s t6

t64 s6 t64 t64 s6 t64

c-moll

t s64 t t s64 t

t6 s t6 t6 s t6

t64 s6 t4 t64 s6 t64

2.5 Автентичні звороти у мажорі

C-dur

T D6 T T D6 T

T6 D64 T6 T6 D64 T6

T64 D T64 T64 D T64

G-dur

T D6 T T D6 T

T6 D64 T6 T6 D64 T6

T64 D T64 T64 D T64

B-dur

T D6 T T D6 T

T6 D64 T6 T6 D64 T6

T64 D T64 T64 D T64

Es-dur

T D6 T T D6 T

T6 D64 T6 T6 D64 T6

T64 D6 T64 T64 D T64

2.6 Автентичні звороти у гармонічному мінорі

a-moll

t $\sharp$ D6 t t $\sharp$ D6 t

t6 D64 t6 t6 D64 t6

t64 D t64 t64 D t64

c-moll

t $\flat$ D6 t t $\flat$ D6 t

t6 $\flat$ D64 t6 t6 $\flat$ D64 t6

t64 $\flat$ D t64 t64 $\flat$ D t64

2.7 Повні гармонічні звороти у мажорі

C-dur

T _____ S64 _____ D6 _____ T _____ T S64 D6 T
 T6 _____ S _____ D64 _____ T6 _____ T6 S D64 T6
 T64 _____ S6 _____ D _____ T64 _____ T64 S6 D T64

A-dur

T _____ S64 _____ D6 _____ T _____ T S64 D6 T
 T6 _____ S _____ D64 _____ T6 _____ T6 S D64 T6
 T64 _____ S6 _____ D _____ T64 _____ T64 S6 D T64

F-dur

T S64 D6 T T S64 D6 T

T6 S D64 T6 T6 S D64 T6

T64 S6 D T64 T64 S6 D T64

B-dur

T S64 D6 T T S64 D6 T

T6 S D64 T6 T6 S D64 T6

T64 S6 D T64 T64 S6 D T64

f-moll

t s64 D6 t t s64 D6 t

t6 s D64 t6 t6 s D64 t6

t64 s6 D t64 t64 s6 D t64

cis-moll

t s64 D6 t t s64 D6 t

t6 s D64 t6 t6 s D64 t6

t64 s6 D t64 t64 s6 D t64

2.9 Зменшений тризвук VII ст. у мажорі

C-dur

VII VII6 VII64 VII VII6 VII64 VII64 VII6 VII T

VII T VII6 T VII64 T 3M.5 B.3 3b.4 M.6

F-dur

VII VII6 VII64 VII VII6 VII64 VII64 VII6 VII T

VII T VII6 T VII64 T 3M.5 B.3 3b.4 M.6

G-dur

VII VII6 VII64 VII VII6 VII64 VII64 VII6 VII T

VII T VII6 T VII64 T 3M.5 B.3 3b.4 M.6

2.10 Зменшений тризвук VII ст. у гармонічному мінорі

a-moll

VII VII6 VII64 VII VII6 VII64 VII64 VII6 VII t

VII t VII6 t VII64 t 3M.5 M.3 3b.4 B.6

e-moll

VII VII6 VII64 VII VII6 VII64 VII64 VII6 VII t

VII t VII6 t VII64 t 3M.5 M.3 3b.4 B.6

d-moll

VII VII6 VII64 VII VII6 VII64 VII64 VII6 VII t

VII t VII6 t VII64 t 3M.5 M.3 3b.4 B.6

2.11 Збільшений тризвук у мажорі і мінорі

C-dur (гармонічний)

VI - T

VI T64 VI6 T VI64 T6

VI - s

VI s6 VI6 s64 VI64 s

VI - III

VI III6 VI6 III64 VI64 III

a-moll (гармонічний)

III-t

III t6 III6 t64 III64 t

III-VI

III VI64 III6 VI III64 VI6

III-D

III D64 III6 D III64 D6

F-dur (гармонічний)

VI - T

VI T64 VI6 T VI64 T6

VI - s

VI s6 VI6 s64 VI64 s

VI - III

VI III6 VI6 III64 VI64 III

d-moll (гармонічний)

III-t

III t6 III6 t64 III64 t

III-VI

III VI64 III6 VI III64 VI6

III-D

III D64 III6 D III64 D6

D-dur (гармонічний)

VI - T

VI T64 VI6 T VI64 T6

VI - s

VI s6 VI6 s64 VI64 s

VI - III

VI III6 VI6 III64 VI64 III

h-moll (гармонічний)

III-t

III t6 III6 t64 III64 t

III-VI

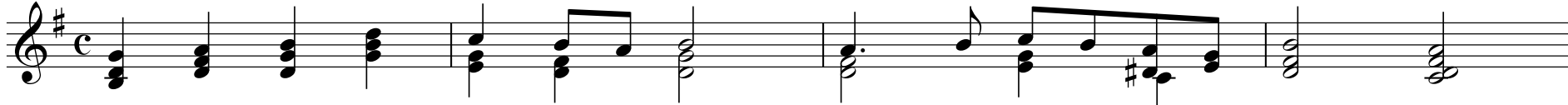
III VI64 III6 VI III64 VI6

III-D

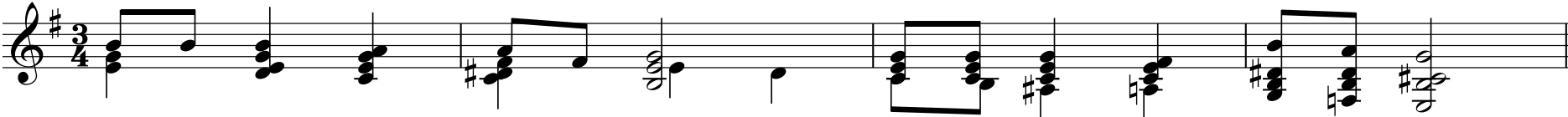
III D64 III6 D III64 D6

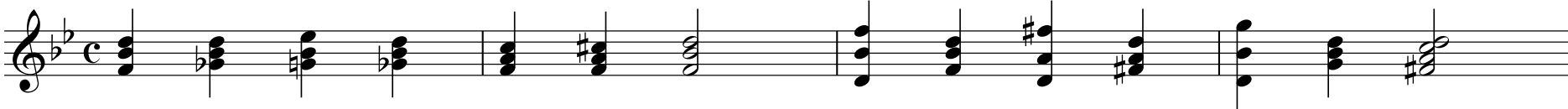

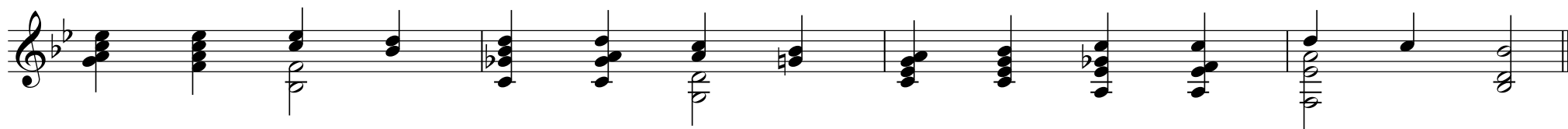
Гармонічні послідовності

1.

2.

3.

4.

Exercise 4, first staff: Treble clef, key signature of one flat (Bb), 2/4 time signature. The staff contains a sequence of chords and melodic fragments. The chords are: Bb2 (Bb, D), Bb3 (Bb, D, F), Bb4 (Bb, D, F, Ab), Bb5 (Bb, D, F, Ab, Bb), Bb6 (Bb, D, F, Ab, Bb, C), Bb7 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D), Bb8 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D, E), Bb9 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D, E, F), Bb10 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D, E, F, G), Bb11 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D, E, F, G, A), Bb12 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D, E, F, G, A, Bb).

Exercise 4, second staff: Treble clef, key signature of one flat (Bb), 2/4 time signature. The staff contains a sequence of chords and melodic fragments. The chords are: Bb2 (Bb, D), Bb3 (Bb, D, F), Bb4 (Bb, D, F, Ab), Bb5 (Bb, D, F, Ab, Bb), Bb6 (Bb, D, F, Ab, Bb, C), Bb7 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D), Bb8 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D, E), Bb9 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D, E, F), Bb10 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D, E, F, G), Bb11 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D, E, F, G, A), Bb12 (Bb, D, F, Ab, Bb, C, D, E, F, G, A, Bb).

5.

Exercise 5, first staff: Treble clef, key signature of three sharps (F#, C#, G#), common time signature. The staff contains a sequence of chords and melodic fragments. The chords are: F#2 (F#, A), F#3 (F#, A, C#), F#4 (F#, A, C#, E), F#5 (F#, A, C#, E, G#), F#6 (F#, A, C#, E, G#, B), F#7 (F#, A, C#, E, G#, B, D), F#8 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#), F#9 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A), F#10 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A, C#), F#11 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A, C#, E), F#12 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A, C#, E, G#).

Exercise 5, second staff: Treble clef, key signature of three sharps (F#, C#, G#), common time signature. The staff contains a sequence of chords and melodic fragments. The chords are: F#2 (F#, A), F#3 (F#, A, C#), F#4 (F#, A, C#, E), F#5 (F#, A, C#, E, G#), F#6 (F#, A, C#, E, G#, B), F#7 (F#, A, C#, E, G#, B, D), F#8 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#), F#9 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A), F#10 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A, C#), F#11 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A, C#, E), F#12 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A, C#, E, G#).

Exercise 5, third staff: Treble clef, key signature of three sharps (F#, C#, G#), common time signature. The staff contains a sequence of chords and melodic fragments. The chords are: F#2 (F#, A), F#3 (F#, A, C#), F#4 (F#, A, C#, E), F#5 (F#, A, C#, E, G#), F#6 (F#, A, C#, E, G#, B), F#7 (F#, A, C#, E, G#, B, D), F#8 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#), F#9 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A), F#10 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A, C#), F#11 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A, C#, E), F#12 (F#, A, C#, E, G#, B, D, F#, A, C#, E, G#).

2.12 Тризвуки на ступенях мажору

C-dur

1.

2.

3.

G-dur

1.

2.

T II III S D VI VII T S III II T VII VI D T

3.

T VI6 S64 II VII6 D64 III T6 VI64 S

II6 VII64 D III6 T64 VI S6 II64 VII D6 III64 T

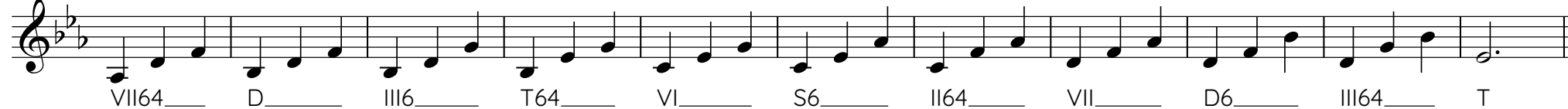
Es-dur

1.

T II III S D VI VII T

S III II T VII VI D T

2.

T II III S D VI VII T S III II T VII VI D T

3.

T VI6 S64 II VII6 D64 III T6 VI64 S II6

VII64 D III6 T64 VI S6 II64 VII D6 III64 T

Контрольні завдання

1. Проінтонувати верхній голос, виконуючи нижній на фортепіано. Транспонувати в тональності D-dur, Es-dur.

2. Прослухати і записати тризвуки в тональності C-dur. Інтонувати в тональностях до трьох знаків натурального мажору.

T6	S	S64	D6	T	VI6	II	VII6	III	D64	T6
III	IV	I	VII	I	I	II	II	III	II	III

2.13 Тризвуки на ступенях натурального і гармонічного мінору

The image displays musical notation for triads in natural and harmonic minor scales across four keys: a-moll, d-moll, c-moll, and fis-moll. Each key is represented by two staves: the top staff shows the natural minor scale and the bottom staff shows the harmonic minor scale. Triads are indicated by Roman numerals (I, II, III, s, d, VI, VII, t) and letter codes (t, s, D) placed below the notes. The scales are written in 3/4, 2/4, and 2/4 time signatures.

a-moll

t II III s d VI VII t

d-moll

t II III s D VI VII t

c-moll

fis-moll

Контрольні завдання

1. Пройнтонувати верхній голос, виконуючи нижній на фортепіано. Транспонувати в тональності h-moll, c-moll.

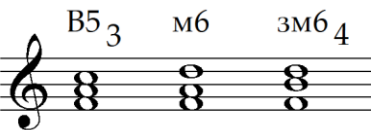

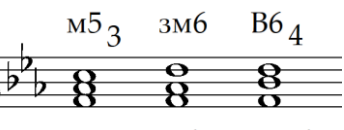
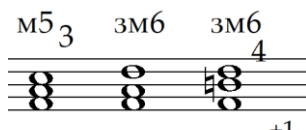
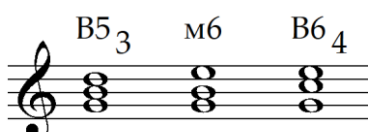
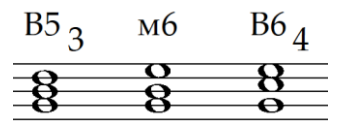
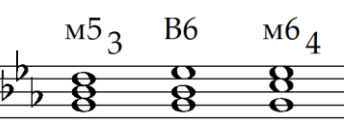
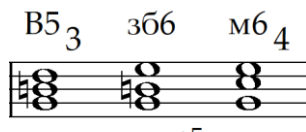
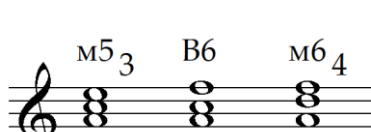
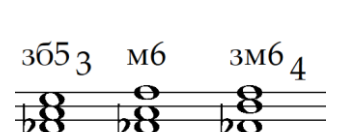
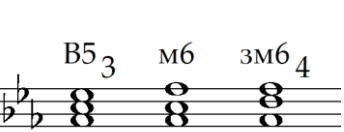
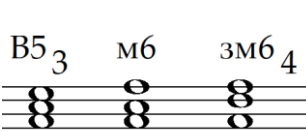
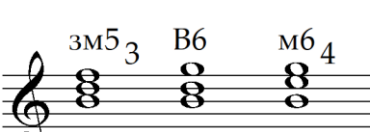
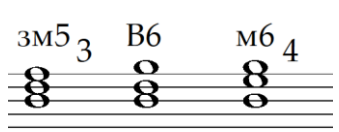
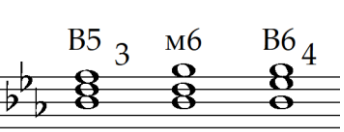

2. Прослухати і записати тризвуки в тональності a-moll. Інтонувати в тональностях до трьох знаків гармонічного мінору.

t6	D64	VI6	s	II6	D	t64	t6
III	II	I	IV	IV	V	V	III

Тризвуки мажору і мінору на ступенях ладу

Таблиця 12

Ступені ладу	Мажор		Мінор	
	натуральний	гармонічний	натуральний	гармонічний
I	<p>B5₃ m6 B6₄ T VI6 S6₄</p>	<p>B5₃ зб6 m6₄ T VI6⁻¹ s6₄</p>	<p>m5₃ B6 m6₄ t VI6 s6₄</p>	<p>m5₃ B6 m6₄ t VI6 s6₄</p>
II	<p>m5₃ зм6 B6₄ II VII6 D6₄</p>	<p>зм5₃ зм6 B6₄ II⁻⁵ VII6 D6₄</p>	<p>зм5₃ B6 m6₄ II VII6 d6₄</p>	<p>зм5₃ зм6 B6₄ II VII6⁺¹ D6₄</p>
III	<p>m5₃ B6 m6₄ III T6 VI6₄</p>	<p>m5₃ B6 зб6₄ III T6 VI6⁻¹₄</p>	<p>B5₃ m6 B6₄ III t6 VI6₄</p>	<p>зб5₃ m6 B6₄ III⁺⁵ t6 VI6₄</p>

<p>IV</p>	 <p>B5₃ m6 3M6₄ S II6 VII6₄</p>	 <p>m5₃ 3M6 3M6₄ s II6⁻⁵ VII6₄</p>	 <p>m5₃ 3M6 B6₄ s II6 VII6₄</p>	 <p>m5₃ 3M6 3M6₄ s II6 VII6₄⁺¹</p>
<p>V</p>	 <p>B5₃ m6 B6₄ D III6 T6₄</p>	 <p>B5₃ m6 B6₄ D III6 T6₄</p>	 <p>m5₃ B6 m6₄ d III6 t6₄</p>	 <p>B5₃ 3b6 m6₄ D III6⁺⁵ t6₄</p>
<p>VI</p>	 <p>m5₃ B6 m6₄ VI s6 II6₄</p>	 <p>3b5₃ m6 3M6₄ VI⁻¹ s6 II6₄⁻⁵</p>	 <p>B5₃ m6 3M6₄ VI s6 II6₄</p>	 <p>B5₃ m6 3M6₄ VI s6 II6₄</p>
<p>VII</p>	 <p>3M5₃ B6 m6₄ VII D6 III6₄</p>	 <p>3M5₃ B6 m6₄ VII D6 III6₄</p>	 <p>B5₃ m6 B6₄ VII d6 III6₄</p>	 <p>3M5₃ B6 3b6₄ VII⁺¹ D6 III6₄⁺⁵</p>

2.14. Тризвуки на ступенях хроматического звукоряда

The image displays ten musical staves, each representing a major triad (C-dur to H-dur) in 3/4 time. Each staff is divided into two parts by a double bar line. The first part shows the triad in its natural key signature, and the second part shows it in a key signature that is one chromatic step lower. The notes are written in a sequence that starts with the root note, followed by the third and second notes of the triad, and then the first note. The key signatures are: C-dur (C major), Des-dur (D-flat major), D-dur (D major), Es-dur (E-flat major), E-dur (E major), F-dur (F major), Fis-dur (F-sharp major), G-dur (G major), As-dur (A-flat major), A-dur (A major), B-dur (B-flat major), and H-dur (B major).

C-dur Des-dur

D-dur Es-dur

E-dur F-dur

Fis-dur G-dur

As-dur A-dur

B-dur H-dur

Контрольні завдання

1. Проінтонувати верхній голос, виконуючи нижній на фортепіано. Транспонувати в тональності a-moll, h-moll.

2. Прослухати і записати тризвуки. Визначити тональності і проінтонувати.

B	B	B	B	C	a	a	C	C	C
----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------

D	VII64	T6	II	T	D64	t6	III64	D6	T
----------	--------------	-----------	-----------	----------	------------	-----------	--------------	-----------	----------

2.15 Пентатоніка

Пентатоніка (від грецьких слів «*пенте*» - «п'ять» і «*фонос*» - «звук») – звукова система, лад, що має 5 звуків різної висоти в межах октави.

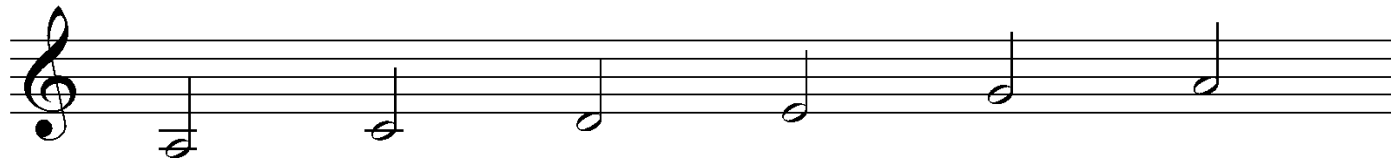
Безпівтонова, або агемітонна пентатоніка містить два види інтервалів – велика секунда і мала терція. Всі її звуки можна розташувати по чистим квінтам. Внаслідок відсутності півтонів у пентатоніці не можуть утворюватися гострі ладові тяжіння. Звукоряд пентатоніки не виявляє певного тонального центру. Тому функції головного тону може виконувати будь-який із п'яти звуків.

Безпівтонова пентатоніка буває мажорною і мінорною.

Мажорною пентатонікою вважається та, що містить мажорний тризвук на першому ступені. У порівнянні з натуральним мажором у ній відсутні IV і VII ступені. Вона має наступну послідовність інтервалів – в.2, в.2, м.3, в.2.

Мінорною пентатонікою вважається та, що має мінорний тризвук. У порівнянні з натуральним мінором відсутні II і VI ступені. Послідовність інтервалів від першого ступеня наступна – м.3, в.2, в.2, м.3.

3. Інтонувати лад мажорної і мінорної пентатоніки в різних тональностях.

D-dur **h-moll**

F-dur **d-moll**

B-dur **g-moll**

Es-dur **c-moll**

A-dur **fis-moll**

As-dur **f-moll**

The image displays six rows of musical notation, each representing a pair of pentatonic scales. Each row consists of a single treble clef staff. The first staff of each pair shows the major pentatonic scale (labeled 'dur'), and the second staff shows the minor pentatonic scale (labeled 'moll'). The scales are: 1. D-dur (D, E, F#, G, A) and h-moll (B, C, D, E, F). 2. F-dur (F, G, A, C, D) and d-moll (D, E, F, G, A). 3. B-dur (B, C, D, E, F#) and g-moll (F, G, A, B, C). 4. Es-dur (E, F, G, A, B) and c-moll (C, D, E, F, G). 5. A-dur (A, B, C#, D, E) and fis-moll (F#, G, A, B, C). 6. As-dur (A, B, C, D, E) and f-moll (F, G, A, B, C). The notes are written as quarter notes, and each scale is followed by a double bar line.

4. Інтонувати мелодії в пентатонічному ладі.

1. Musical notation for exercise 1: Treble clef, common time (C), C major pentatonic scale. The notes are C4, D4, E4, F4, G4, A4, G4, F4, E4, D4, C4.

2. Musical notation for exercise 2: Treble clef, 6/8 time, F major pentatonic scale. The notes are F4, G4, A4, Bb4, C5, Bb4, A4, G4, F4.

3. Musical notation for exercise 3: Treble clef, common time (C), G major pentatonic scale. The notes are G4, A4, B4, C5, D5, C5, B4, A4, G4.

4. Musical notation for exercise 4: Treble clef, 3/4 time, a minor pentatonic scale. The notes are A3, B3, C4, D4, E4, D4, C4, B3, A3.

5. Musical notation for exercise 5: Treble clef, common time (C), Bb major pentatonic scale. The notes are Bb4, C5, D5, Eb5, F5, Eb5, D5, C5, Bb4.

6. Musical notation for exercise 6: Treble clef, 3/4 time, g minor pentatonic scale. The notes are G4, Ab4, Bb4, C5, D5, C5, Bb4, Ab4, G4.

2.16 Вміння задати тональність за допомогою камертону

The image displays 12 musical exercises, each consisting of a whole note chord followed by an 8-note chromatic scale. The exercises are arranged in six rows, with two exercises per row. The notation is in 4/4 time and uses a treble clef.

Row 1:
Exercise 1: C (C4) scale: C4, C#4, D4, D#4, E4, E#4, F4, F#4.
Exercise 2: c (C5) scale: C5, C#5, D5, D#5, E5, E#5, F5, F#5.

Row 2:
Exercise 3: F (F4) scale: F4, F#4, G4, G#4, A4, A#4, B4, B#4.
Exercise 4: f (F5) scale: F5, F#5, G5, G#5, A5, A#5, B5, B#5.

Row 3:
Exercise 5: G (G4) scale: G4, G#4, A4, A#4, B4, B#4, C5, C#5.
Exercise 6: g (G5) scale: G5, G#5, A5, A#5, B5, B#5, C6, C#6.

Row 4:
Exercise 7: D (D4) scale: D4, D#4, E4, E#4, F4, F#4, G4, G#4.
Exercise 8: d (D5) scale: D5, D#5, E5, E#5, F5, F#5, G5, G#5.

Row 5:
Exercise 9: B (B4) scale: B4, B#4, C5, C#5, D5, D#5, E5, E#5.
Exercise 10: b (B5) scale: B5, B#5, C6, C#6, D6, D#6, E6, E#6.

Row 6:
Exercise 11: E (E4) scale: E4, E#4, F4, F#4, G4, G#4, A4, A#4.
Exercise 12: e (E5) scale: E5, E#5, F5, F#5, G5, G#5, A5, A#5.

Row 7:
Exercise 13: Es (E4) scale: E4, E#4, F4, F#4, G4, G#4, A4, A#4.
Exercise 14: es (E5) scale: E5, E#5, F5, F#5, G5, G#5, A5, A#5.

Row 8:
Exercise 15: A (A4) scale: A4, A#4, B4, B#4, C5, C#5, D5, D#5.
Exercise 16: a (A5) scale: A5, A#5, B5, B#5, C6, C#6, D6, D#6.

Row 9:
Exercise 17: cis (C#5) scale: C#5, D5, D#5, E5, E#5, F5, F#5, G5, G#5.
Exercise 18: h (B5) scale: B5, B#5, C6, C#6, D6, D#6, E6, E#6.

Row 10:
Exercise 19: fis (F#5) scale: F#5, G5, G#5, A5, A#5, B5, B#5, C6, C#6.
Exercise 20: H (B5) scale: B5, B#5, C6, C#6, D6, D#6, E6, E#6.

Row 11:
Exercise 21: gis (G#5) scale: G#5, A5, A#5, B5, B#5, C6, C#6, D6, D#6.
Exercise 22: Des (D5) scale: D5, D#5, E5, E#5, F5, F#5, G5, G#5.

Row 12:
Exercise 23: Fis (F#5) scale: F#5, G5, G#5, A5, A#5, B5, B#5, C6, C#6.
Exercise 24: dis (D5) scale: D5, D#5, E5, E#5, F5, F#5, G5, G#5.

Row 13:
Exercise 25: Ges (G5) scale: G5, G#5, A5, A#5, B5, B#5, C6, C#6.
Exercise 26: Ges (G5) scale: G5, G#5, A5, A#5, B5, B#5, C6, C#6.

2.17 Гармонічні послідовності тризвуків

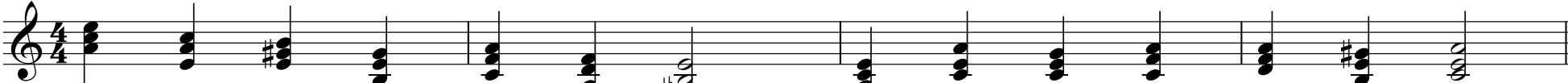
При записі гармонічних диктантів після визначення їх структури треба головну увагу направити на визначення функцій акордів та лінію басового голосу (ступенів ладу, які знаходяться в басу), потім встановити види акордів, їх мелодичне положення, тобто записати лінію верхнього голосу (сопрано).

Далі треба визначити розташування акордів (тісне, широке, мішане), характер руху середніх голосів в цілому. Написані диктанти бажано проспівувати всією групою в інших, зручних для інтонації тональностях, як по нотах, так і напам'ять. Такий метод вчить транспонувати, зберігати відчуття ладу на іншій висоті, сприяє розвитку музичної пам'яті. На уроках корисно використовувати метод усних диктантів, при яких мелодична чи гармонічна побудова в межах музичної фрази повторюється учнями після 2-3 програвань напам'ять без попереднього запису.

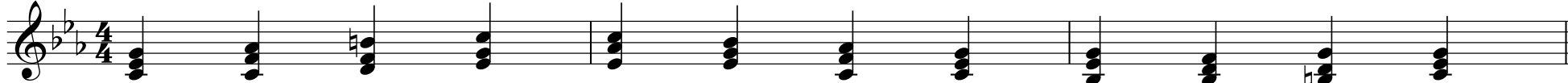
C-dur

1.
 T S64 VII6 T6 III VI6 s64 D6 T

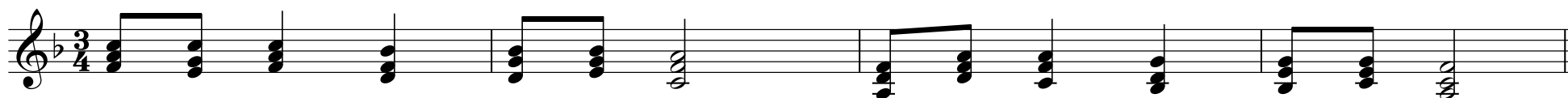
a-moll

2.
 t t64 D D64 VI64 s64 D6 t t6 III VI64 s D64 t6

c-moll

3.
 t s64 VII6 t6 VI64 III s64 t III64 VII D6 t

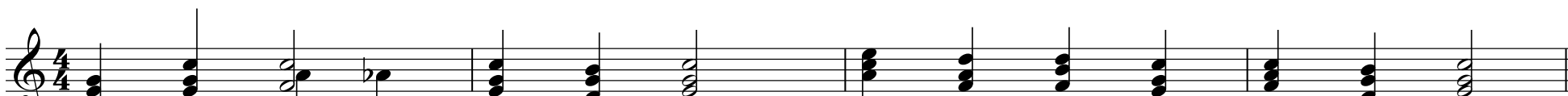
F-dur

4.

T D6 T S6 II64 VII T64 VI64 VI T64 II6 VII64 D T6

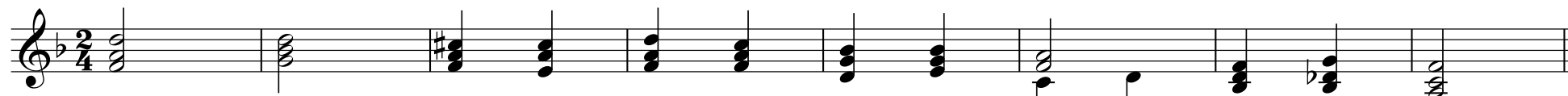
c-moll

5.

t s64 VII6 t6 s II6 D VII64 VI64 VI t64 II6 t6 D64 t6

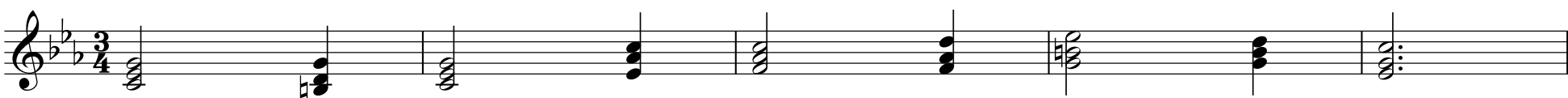
C-dur

6.

T T6 S s T6 D64 T6 VI II6 VII64 T6 S D64 T6

d-moll

7.

t6 s III D64 t6 III s64 II III64 t VI s6 III6

c-moll

8.

t D6 t VI64 s II6 III6 D t6

g-moll

9.

 t D6 t s6 II64 D VII64 D6 VI t64 t64⁻⁵ II6 t6 D64 t6

a-moll

10.

 t t6 s D64 VII6 D VII64 t6 t64 s6 s6 VI III6 D t6

c-moll

11.

 t6 s VII III d64 VI6 s64 t III64 D6 VII s64 VII6 t6

g-moll

12.

 t t⁻¹ III64 VII D6 D t6 t64 s6 d6 t VI6 s64⁻⁵ D6 t

2.18 Гами фригійського і локрійського ладів

a-moll

2.19 Мелодії для запису та інтонування

1.

Musical score for exercise 1, 8/8 time signature. The piece is in B-flat major. The right hand features a melodic line with eighth and sixteenth notes, while the left hand provides a bass line with dotted rhythms and eighth notes.

2.

Musical score for exercise 2, 2/4 time signature. The piece is in B-flat major. The right hand has a more active melodic line with sixteenth notes, and the left hand plays a steady bass line with eighth notes.

3.

Musical score for exercise 3, 2/4 time signature. The piece is in D major. The right hand has a melodic line with eighth notes, and the left hand features a prominent bass line with a long, sustained chord in the first measure.

4.

Musical score for exercise 4. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is two sharps (F# and C#), and the time signature is 2/4. The melody in the treble staff starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5. The bass staff provides a simple accompaniment with quarter notes G2, F#2, and E2.

5.

Musical score for exercise 5. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is two sharps (F# and C#), and the time signature is 2/4. The melody in the treble staff starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5. The bass staff provides a simple accompaniment with quarter notes G2, F#2, and E2.

6.

Musical score for exercise 6. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 2/4. The melody in the treble staff starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5. The bass staff provides a simple accompaniment with quarter notes G2, F#2, and E2.

7.

Musical score for exercise 7. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The melody in the treble staff starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5. The bass staff provides a simple accompaniment with quarter notes G2, F#2, and E2.

8.

Musical notation for system 8, featuring a treble clef, key signature of two sharps (F# and C#), and a 3/4 time signature. The melody consists of eighth and quarter notes, with some chords and rests.

9.

Musical notation for system 9, featuring a grand staff with treble and bass clefs and a 2/4 time signature. The melody is in the treble clef, and the bass clef provides a simple accompaniment.

10.

Musical notation for system 10, featuring a grand staff with treble and bass clefs and a 2/4 time signature. The melody is in the treble clef, and the bass clef provides a simple accompaniment.

11.

Musical notation for system 11, featuring a grand staff with treble and bass clefs and a 2/4 time signature. The melody is in the treble clef, and the bass clef provides a simple accompaniment.

12.

Musical score for exercise 12, featuring a treble and bass clef in 2/4 time. The treble clef has a melody of eighth and quarter notes, while the bass clef has a complementary line with some chromaticism.

13.

Musical score for exercise 13, featuring a treble and bass clef in 2/4 time. The treble clef has a melody of eighth and quarter notes, while the bass clef has a harmonic accompaniment of chords and single notes.

РОЗДІЛ 3. СЕПТАКОРДИ

Септакордом називається акорд із чотирьох звуків, які розташовані або можуть бути розташовані по терціям.

Септакорди розділяються за тризвуками, які лежать в їх основі, і септимами між крайніми звуками.

За якістю септим вони бувають *мали, великі, зменшені*.

За якістю тризвуків розділяються на *мажорні, мінорні, збільшені і зменшені*.

Найбільше поширення в музиці мають септакорди:

- малий мажорний;
- малий мінорний;
- малий зменшений (малий ввідний);
- зменшений зменшений (зменшений ввідний);
- великий мажорний.

Побудова вказаних септакордів:

Таблиця 13

Назва і позначення	Інтервальний склад
малий мажорний м.в.7	в3+м3+м3 (в5 ₃ +м3)
малий мінорний м.м.7	м3+в3+м3 (м5 ₃ +м3)
малий зменшений м.зм.7	м3+м3+в3 (зм5 ₃ +в3)
зменшений ввідний зм.зм.7	м3+м3+м3 (зм5 ₃ +м3)
великий мажорний В.в.7	в3+м3+в3 (в5 ₃ +в3)

ОБЕРНЕННЯ СЕПТАКОРДІВ

Оберненням септакорду називається такий його вид, при якому нижнім звуком стає терція, квінта чи септима акорду. Обернення здійснюється за допомогою перенесення звуків септакорду на октаву вгору чи вниз.

При незмінних звуках септакорду під час обернення утворюється нова якість акорду з новим інтервальним складом.

Таблиця 14

Назва септакорду	Позначення	Інтервальний склад
1	2	3
1) малий мажорний	М.В.7	В3+М3+М3 (В53+М3)
I обернення квінтсектакорд	М.В.65	М3+М3+В2 (ЗМ53+В2)
II обернення терцквартакорд	М.В.43	М3+В2+В3
III обернення секундакорд	М.В.2	В2+В3+М3 (В2+ В53)
2) малий мінорний	М.М.7	М3+В3+М3 (М53+М3)
I квінтсектакорд	М.65	В3+М3+В2 (В53+В2)
II терцквартакорд	М.43	М3+В2+М3
III секундакорд	М.2	В2+М3+В3 (В2+М53)
3) малий зменшений	М.ЗМ.7	М3+М3+В3 (ЗМ53+В3)
I квінтсектакорд	М.ЗМ.65	М3+В3+В2 (М53+В2)
II терцквартакорд	М.ЗМ.43	В3+В2+М3
III секундакорд	М.ЗМ.2	В2+М3+М3 (В2+ ЗМ53)

4) зменшений ввідний	ЗМ.ЗМ.7	$m3+m3+m3 (3m5_3+m3)$
I квінтсекстакорд	ЗМ.ЗМ.65	$m3+m3+3b2 (3m5_3+3b2)$
II терцквартакорд	ЗМ.ЗМ.43	$m3+3b2+m3$
III секундакорд	ЗМ.ЗМ.2	$3b2+m3+m3 (3b2+ 3m5_3)$
5) великий мажорний	В.В.7	$v3+m3+v3 (v5_3+v3)$
I квінтсекстакорд	В.В65	$m3+v3+m2 (m5_3+m2)$
II терцквартакорд	В.В43	$v3+m2+v3$
III секундакорд	В.В2	$m2+v3+m3 (m2+ v5_3)$

Септакордом в основному виді називається септакорд з прямою в нижньому голосі, позначається числом 7.

Першим оберненням септакорду або квінтсекстакордом називається септакорд з терцією в нижньому голосі, позначається числами 6_5 .

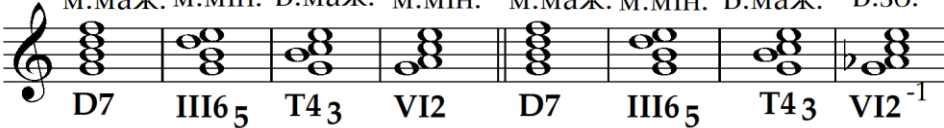
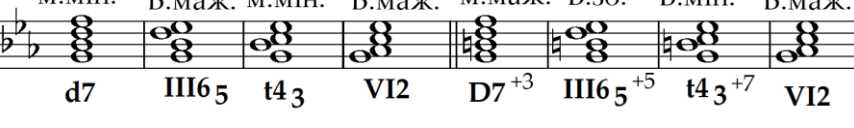

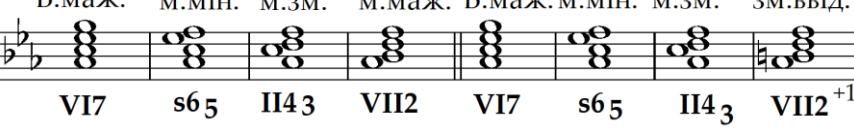
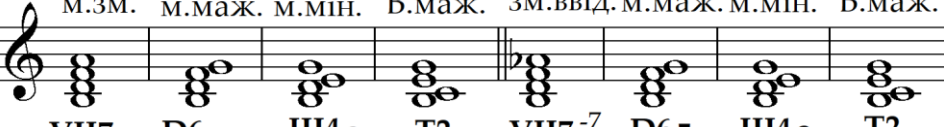
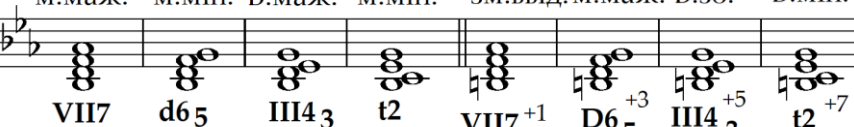
Другим оберненням септакорду або терцквартакордом називається септакорд з квінтою в нижньому голосі, позначається числами 4_3 .

Третім оберненням септакорду або секундакордом називається септакорд з септимою в нижньому голосі, позначається числом 2).

Септакорди на ступенях ладу

Таблиця 15

Ступені ладу	Натуральний мажор	Гармонічний мажор	Натуральний мінор	Гармонічний мінор
I	<p>В.маж. м.мін. В. маж. м. мін. В.маж. В.зб. В.мін. м.зм.</p> <p>T7 VI6₅ S4₃ II2</p>	<p>В.маж. В.зб. В.мін. м.зм.</p> <p>T7 VI6₅⁻¹ S4₃ II2⁻⁵</p>	<p>м. мін. В.маж. м. мін. м. зм. В.мін. В.маж. м.мін. м.зм.</p> <p>t7 VI6₅ s4₃ II2</p>	<p>В.мін. В.маж. м.мін. м.зм.</p> <p>t7⁺⁷ VI6₅ s4₃ II2</p>
II	<p>м.мін. м.зм. м.маж. м.мін. м.зм. зм.ввід. м.маж. м.мін.</p> <p>SII7 VII6₅ D4₃ III2</p>	<p>м.зм. зм.ввід. м.маж. м.мін.</p> <p>SII7⁻⁵ VII6₅⁻⁷ D4₃ III2</p>	<p>м.зм. м.маж. В.мін. В.маж. м.зм. зм.ввід. м.маж. В.зб.</p> <p>sII7 VII6₅ d4₃ III2</p>	<p>м.мін. В.маж. м.мін. В.маж. м.мін. В.маж. В.зб. В.мін.</p> <p>sII7 VII6₅⁺¹ D4₃ III2⁺⁵</p>
III	<p>м.мін. В.маж. м.мін. В.маж. м.мін. В.маж. В.зб. В.мін.</p> <p>III7 T6₅ VI4₃ S2</p>	<p>м.мін. В.маж. В.зб. В.мін.</p> <p>III7 T6₅ VI4₃⁻¹ S2</p>	<p>В.маж. м.мін. В.маж. м.мін. В.зб. В.мін. В.маж. м.мін.</p> <p>III7 t6₅ VI4₃ S2</p>	<p>В.маж. м.мін. В.маж. м.мін. В.зб. В.мін. В.маж. м.мін.</p> <p>III7⁺⁵ t6₅⁺⁷ VI4₃ S2</p>
IV	<p>В.маж. м.мін. м.зм. м.маж. В.мін. м.зм. зм.ввід. м.маж.</p> <p>S7 II6₅ VII4₃ D2</p>	<p>В.мін. м.зм. зм.ввід. м.маж.</p> <p>s7⁻³ II6₅⁻⁵ VII4₃⁻⁷ D2</p>	<p>м.мін. м.зм. В.маж. м.мін. м.мін. м.зм. зм.ввід. м.маж.</p> <p>s7 II6₅ VII4₃ d2</p>	<p>м.мін. м.зм. В.маж. м.мін. м.мін. м.зм. зм.ввід. м.маж.</p> <p>s7 II6₅ VII4₃ D2</p>

V	<p>м.маж. м.мін. В.маж. м.мін. м.маж. м.мін. В.маж. В.зб.</p> <p>D7 III6₅ T4₃ VI2 D7 III6₅ T4₃ VI2⁻¹</p>	<p>м.мін. В.маж. м.мін. В.маж. м.маж. В.зб. В.мін. В.маж.</p> <p>d7 III6₅ t4₃ VI2 D7⁺³ III6₅⁺⁵ t4₃⁺⁷ VI2</p>
VI	<p>м.мін. В.маж. м.мін. м.зм. В.зб. В.мін. м.зм. зм.ввід.</p> <p>VI7 s6₅ II4₃ VII2 VI7⁻¹ s6₅⁻³ II4₃⁻⁵ VII2⁻⁷</p>	<p>В.маж. м.мін. м.зм. м.маж. В.маж. м.мін. м.зм. зм.ввід.</p> <p>VI7 s6₅ II4₃ VII2 VI7 s6₅ II4₃ VII2⁺¹</p>
VII	<p>м.зм. м.маж. м.мін. В.маж. зм.ввід. м.маж. м.мін. В.маж.</p> <p>VII7 D6₅ III4₃ T2 VII7⁻⁷ D6₅ III4₃ T2</p>	<p>м.маж. м.мін. В.маж. м.мін. зм.ввід. м.маж. В.зб. В.мін.</p> <p>VII7 d6₅ III4₃ t2 VII7⁺¹ D6₅⁺³ III4₃⁺⁵ t2⁺⁷</p>

Скорочення позначень у таблиці:

В. маж. – великий мажорний

В. мін. – великий мінорний

В. зб. – великий збільшений

м. зм. – малий зменшений

м. мін. – малий мінорний

м. ввід. – малий ввідний

м. маж. – малий мажорний

зм. ввід. – зменшений ввідний

До менш поширених септакордів гармонічних ладів належать:

великий збільшений септакорд VI ступеня гармонічного мажору (VI⁷) і III ступеня гармонічного мінору (III⁷);

великий мінорний септакорд IV ступеня гармонічного мажору (s⁷) і I ступеня гармонічного мінору (t⁷).

Вказані септакорди мають різкий, дисонуючий колорит. Вони утворюються переважно в гармонічних секвенціях, підголосково-поліфонічній фактурі, при сполученні різних мелодичних голосів.

3.1. Домінантсептакорд (D7) у мажорі

1

F B Es As
 D7 T D7 T D7 T D7 T
 Des Ges H E
 D7 T D7 T D7 T D7 T
 A D G C
 D7 T D7 T D7 T D7 T

Обернення D7

2

C Des D
 D65 T D65 T D65 T
 Es E F
 D65 T D65 T D65 T
 Ges G As
 D65 T D65 T D65 T

5 ^C

D7 T D65 T D43 T D2 T6

F

D7 T D65 T D43 T D2 T6

G

D7 T D65 T D43 T D2 T6

B

D7 T D65 T D43 T D2 T6

D

D7 T D65 T D43 T D2 T6

Es

D7 T D65 T D43 T D2 T6

A

D7 T D65 T D43 T D2 T6

As

D7 T D65 T D43 T D2 T6

E

D7 T D65 T D43 T D2 T6

Des

D7 T D65 T D43 T D2 T6

H

D7 T D65 T D43 T D2 T6

Ges

D7 T D65 T D43 T D2 T6

Fis

D7 T D65 T D43 T D2 T6

Ces

D7 T D65 T D43 T D2 T6

3.2. Домінантсептакорд (D7) у гармонічному мінорі

1

Exercise 1 consists of four staves of music. Each staff contains two measures of music, each with a D7 chord and a trill (t). The keys and notes are as follows:

Staff	Measure 1	Measure 2
1	f, D7, t	b, D7, t
2	es, D7, t	as, D7, t
3	cis, D7, t	fis, D7, t
4	h, D7, t	e, D7, t
5	a, D7, t	d, D7, t
6	g, D7, t	c, D7, t

Обернення D7

2

Exercise 2 consists of four staves of music. Each staff contains two measures of music, each with a D65 chord and a trill (t). The keys and notes are as follows:

Staff	Measure 1	Measure 2
1	c, D65, t	cis, D65, t
2	d, D65, t	es, D65, t
3	e, D65, t	f, D65, t
4	fis, D65, t	g, D65, t
5	as, D65, t	a, D65, t
6	b, D65, t	h, D65, t

3 **a** **g** **f**

D43 t D43 t D43 t

es **cis** **h**

D43 t D43 t D43 t

4 **a** **g** **f**

es D2 t6 **cis** D2 t6 **h** D2 t6

D2 t6 D2 t6 D2 t6

5 **a**

D7 t D65 t D43 t D2 t6

d D7 t D65 t D43 t D2 t6

e D7 t D65 t D43 t D2 t6

g D7 t D65 t D43 t D2 t6

D7 t D65 t D43 t D2 t6

h
D7 t D65 t D43 t D2 t6

c
D7 t D65 t D43 t D2 t6

fis
D7 t D65 t D43 t D2 t6

f
D7 t D65 t D43 t D2 t6

cis
D7 t D65 t D43 t D2 t6

b
D7 t D65 t D43 t D2 t6

es
D7 t D65 t D43 t D2 t6

6 ^C

D7 D65 D43 D2 D2 D43 D65 D7

^a

D7 D65 D43 D2 D2 D43 D65 D7

^F

D7 D65 D43 D2 D2 D43 D65 D7

^d

D7 D65 D43 D2 D2 D43 D65 D7

^G

D7 D65 D43 D2 D2 D43 D65 D7

^e

D7 D65 D43 D2 D2 D43 D65 D7

^B

D7 D65 D43 D2 D2 D43 D65 D7

^{fis}

D7 D65 D43 D2 D2 D43 D65 D7

Контрольні завдання

1. Визначити тональності і акорди. Інтонувати верхній голос, виконуючи нижній на фортепіано.

First system of musical notation. Treble clef, 3/4 time. Six measures of music. Bass clef accompaniment with notes: D2, Eb2, D2, E2, F2, Eb2.

Second system of musical notation. Treble clef, 3/4 time. Six measures of music. Bass clef accompaniment with notes: F2, G2, Ab2, G2, F2, Eb2.

2. Прослухати і записати акорди. Визначити тональності, вид акорду, проінтонувати.

Musical notation for exercise 2. Treble clef, 3/4 time. Eight measures of music. Notes: Bb2, C3, F3, Bb3, E3, A3, Eb3, Fb3.

b	c	f	b	e	a	es	f
D2	D43	D7	D43	D7	D43	D7	D2

3.3. Перервана каденція. Розв'язання D7 у мажорі.

The image displays a musical score for the resolution of a D7 chord in major keys. It consists of eight staves, each representing a different key signature: C-dur, F-dur, G-dur, B-dur, D-dur, Es-dur, A-dur, and Des-dur. The time signature is 2/4. The first staff (C-dur) includes chord symbols: D7, VI, D65, VI6, D43, VI6, D2, and VI64. The notes are written in a sequence of eighth and quarter notes across eight measures. The other staves show the corresponding melodic lines for each key, maintaining the same rhythmic pattern.

3.4. Перервана каденція. Розв'язання D7 у гармонічному мінорі.

The image displays a musical score for a cadence exercise in D7 across eight different minor scales. The scales are listed on the left: a-moll, d-moll, e-moll, g-moll, h-moll, c-moll, fis-moll, and b-moll. The first staff (a-moll) includes chord symbols: D7, VI, D65, VI6, D43, VI6, D2, VI64. The score consists of eight staves, each showing a melodic line in a specific minor scale. The time signature is 2/4. The key signature for each staff is indicated by the number of sharps or flats.

3.5. Хроматична гама у мажорі та мінорі

Хроматичною називається гама, звуки якої розташовані по півтонам.

Щоб побудувати хроматичну гаму, треба великі секунди діатонічного звукоряду заповнити хроматичними півтонами шляхом підвищення чи зниження основних ступенів ладу. Утворені хроматичні звуки є основними ступенями у тональностях першого ступеня споріднення до тональності, в якій будується хроматична гама. Тональностями першого ступеня споріднення до головної мажорної тональності є: паралельна тональність, тональність субдомінанти і їй паралельна, тональність доміаннти і їй паралельна, а також тональність мінорної субдомінанти (гармонічний мажор). Для мінорної тональності тональностями першого ступеня споріднення є: паралельна тональність, тональності субдомінанти і доміаннти і їм паралельні, а також тональність мажорної доміаннти (гармонічний мінор).

Правила побудови хроматичної гами:

- 1) записуємо основні ступені мажорної, або мінорної гами, відповідно визначивши тональність, і виставивши ключові знаки;
- 2) якщо хроматична гама рухається вгору, хроматичні звуки записуємо шляхом підвищення основних ступенів. При цьому, у мажорі не підвищується шостий ступінь, а понижується сьомий. У мінорі – не підвищується перший, а знижується другий;

3) якщо хроматична гама рухається вниз, у мажорі основні ступені знижуються, не знижується п'ятий ступінь, а підвищується четвертий. У мінорі, під час руху хроматичної гама вниз, застосовується правопис звуків однойменного мажору, а також підвищується четвертий ступінь замість зниження п'ятого, і знижується другий ступінь.

C-dur   Хроматична гама у мажорі

a-moll   Хроматична гама у мінорі

Хроматика у музиці має широке застосування:

- 1) вона розширює діатонічний семиступеневий звукоряд до 12 тонової хроматичної системи;
- 2) є прикрасами мелодичних побудов, забезпечує створення плавного хроматичного руху;
- 3) утворює нові інтервали і акорди, розширює гармонічні можливості ладу;
- 4) утворює відхилення і модуляції в інші тональності близького і далекого споріднення.

C-dur

1

2

3

c-moll

4

5

B-dur

6

7

8 g-moll

9 D-dur

10

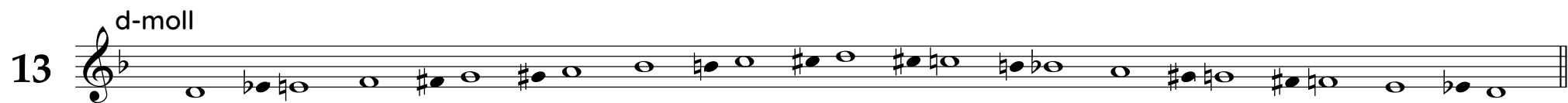
11 Es-dur

12

13 d-moll

14

15 e-moll

3.6. Субдомінантсептакорд (II7) у мажорі і мінорі

C-dur

II7   II65   II43   II2   II2   II43   II65   II7   T

II7   T6   II65   T6   II43   T64   II2   T

II7   D43   T   II65   D2   T6   II43   D7   T   II2   D65   T

a-moll

II7   II65   II43   II2   II2   II43   II65   II7   t

II7   t6   II65   t6   II43   t64   II2   t

II7   D43   t   II65   D2   t6   II43   D7   t   II2   D65   t

F-dur

Musical staff 1 for F-dur. Chord symbols: II7, II65, II43, II2, II2, II43, II65, II7, T.

Musical staff 2 for F-dur. Chord symbols: II7, T6, II65, T6, II43, T64, II2, T.

Musical staff 3 for F-dur. Chord symbols: II7, D43, T, II65, D2, T6, II43, D7, T, II2, D65, T.

e-moll

Musical staff 4 for e-moll. Chord symbols: II7, II65, II43, II2, II2, II43, II65, II7, t.

Musical staff 5 for e-moll. Chord symbols: II7, t6, II65, t6, II43, t64, II2, t.

Musical staff 6 for e-moll. Chord symbols: II7, D43, t, II65, D2, t6, II43, D7, t, II2, D65, t.

D-dur

II7 II65 II43 II2 II2 II43 II65 II7 T

II7 T6 II65 T6 II43 T64 II2 T

II7 D43 T II65 D2 T6 II43 D7 T II2 D65 T

h-moll

II7 II65 II43 II2 II2 II43 II65 II7 t

II7 t6 II65 t6 II43 t64 II2 t

II7 D43 t II65 D2 t6 II43 D7 t II2 #D65 t

Es-dur

II17 _____ II65 _____ II43 _____ II2 _____ II2 _____ II43 _____ II65 _____ II7 _____ T

II7 _____ T6 _____ II65 _____ T6 _____ II43 _____ T64 _____ II2 _____ T _____

II7 _____ D43 _____ T _____ II65 _____ D2 _____ T6 _____ II43 _____ D7 _____ T _____ II2 _____ D65 _____ T

f-moll

II7 _____ II65 _____ II43 _____ II2 _____ II2 _____ II43 _____ II65 _____ II7 _____ t

II7 _____ t6 _____ II65 _____ t6 _____ II43 _____ t64 _____ II2 _____ t _____

II7 _____ D43 _____ t _____ II65 _____ D2 _____ t6 _____ II43 _____ D7 _____ t _____ II2 _____ D65 _____ t

Контрольні завдання

1. Визначити тональності та акорди. Інтонувати верхній голос, виконуючи нижній на фортепіано.

2. Прослухати і записати акорди. Визначити тональності, вид акорду, проінтонувати.

C	C	C	a	a	D	D	H	H	H
II2	III43	D65	D43	VI6	D7	VI	II2	II7	T6

3.7. Ввідні септакорди (VII7) у мажорі і мінорі

C-dur

VII7 VII65 VII43 VII2 VII2 VII43 VII65 VII7 T

VII7 T VII65 T6 VII43 T6 VII2 T64

VII7 D65 T VII65 D43 T VII43 D2 T6 VII2 D7 T

a-moll

VII7 VII65 VII43 VII2 VII2 VII43 VII65 VII7 t

VII7 t VII65 t6 VII43 t6 VII2 t64

VII7 D65 t VII65 D43 t VII43 D2 t6 VII2 D7 t

F-dur

Musical staff 1 for F-dur, showing a sequence of chords: VII7, VII65, VII43, VII2, VII2, VII43, VII65, VII7, and T.

Musical staff 2 for F-dur, showing a sequence of chords: VII7, T, VII65, T6, VII43, T6, VII2, and T64.

Musical staff 3 for F-dur, showing a sequence of chords: VII7, D65, T, VII65, D43, T, VII43, D2, T6, VII2, D7, and T.

d-moll

Musical staff 4 for d-moll, showing a sequence of chords: VII7, VII65, VII43, VII2, VII2, VII43, VII65, VII7, and t.

Musical staff 5 for d-moll, showing a sequence of chords: VII7, t, VII65, t6, VII43, t6, VII2, and t64.

Musical staff 6 for d-moll, showing a sequence of chords: VII7, D65, t, VII65, D43, t, VII43, D2, t6, VII2, D7, and t.

G-dur

Musical staff 1 for G-dur. Chords: VII7, VII65, VII43, VII2, VII2, VII43, VII65, VII7, T

Musical staff 2 for G-dur. Chords: VII7, T, VII65, T6, VII43, T6, VII2, T64

Musical staff 3 for G-dur. Chords: VII7, D65, T, VII65, D43, T, VII43, D2, T6, VII2, D7, T

e-moll

Musical staff 4 for e-moll. Chords: VII7, VII65, VII43, VII2, VII2, VII43, VII65, VII7, t

Musical staff 5 for e-moll. Chords: VII7, t, VII65, t6, VII43, t6, VII2, t64

Musical staff 6 for e-moll. Chords: VII7, D65, t, VII65, D43, t, VII43, D2, t6, VII2, D7, t

Es-dur

Musical staff 1 for Es-dur, showing a sequence of chords: VII7, VII65, VII43, VII2, VII2, VII43, VII65, VII7, T.

Musical staff 2 for Es-dur, showing a sequence of chords: VII7, T, VII65, T6, VII43, T6, VII2, T64.

Musical staff 3 for Es-dur, showing a sequence of chords: VII7, D65, T, VII65, D43, T, VII43, D2, T6, VII2, D7, T.

h-moll

Musical staff 1 for h-moll, showing a sequence of chords: VII7, VII65, VII43, VII2, VII2, VII43, VII65, VII7, t.

Musical staff 2 for h-moll, showing a sequence of chords: VII7, t, VII65, t6, VII43, t6, VII2, t64.

Musical staff 3 for h-moll, showing a sequence of chords: VII7, D65, t, VII65, D43, t, VII43, D2, t6, VII2, D7, t.

E-dur

Musical staff 1 for E-dur, showing a sequence of notes with chord symbols: VII7, VII65, VII43, VII2, VII2, VII43, VII65, VII7, T.

Musical staff 2 for E-dur, showing a sequence of notes with chord symbols: VII7, T, VII65, T6, VII43, T6, VII2, T64.

Musical staff 3 for E-dur, showing a sequence of notes with chord symbols: VII7, D65, T, VII65, D43, T, VII43, D2, T6, VII2, D7, T.

cis-moll

Musical staff 4 for cis-moll, showing a sequence of notes with chord symbols: VII7, VII65, VII43, VII2, VII2, VII43, VII65, VII7, t.

Musical staff 5 for cis-moll, showing a sequence of notes with chord symbols: VII7, t, VII65, t6, VII43, t6, VII2, t64.

Musical staff 6 for cis-moll, showing a sequence of notes with chord symbols: VII7, D65, t, VII65, D43, t, VII43, D2, t6, VII2, D7, t.

Des-dur

Musical staff 1 for Des-dur. The staff contains a sequence of notes with the following chord symbols below: VII7, VII65, VII43, VII2, VII2, VII43, VII65, VII7, T.

Musical staff 2 for Des-dur. The staff contains a sequence of notes with the following chord symbols below: VII7, T, VII65, T6, VII43, T6, VII2, T64.

Musical staff 3 for Des-dur. The staff contains a sequence of notes with the following chord symbols below: VII7, D65, T, VII65, D43, T, VII43, D2, T6, VII2, D7, T.

b-moll

Musical staff 4 for b-moll. The staff contains a sequence of notes with the following chord symbols below: VII7, VII65, VII43, VII2, VII2, VII43, VII65, VII7, t.

Musical staff 5 for b-moll. The staff contains a sequence of notes with the following chord symbols below: VII7, t, VII65, t6, VII43, t6, VII2, t64.

Musical staff 6 for b-moll. The staff contains a sequence of notes with the following chord symbols below: VII7, D65, t, VII65, D43, t, VII43, D2, t6, VII2, D7, t.

3.8 Акорди подвійної домінанти (DD₇, DDVII₇)

Акордами подвійної домінанти називають альтеровані акорди субдомінантової групи: септакорд другого ступеня з підвищеною терцією та септакорд четвертого ступеня з підвищеною прямою. Альтерація вказаних септакордів утворює септакорди, ідентичні за побудовою до D₇ і VII₇, які є головними септакордами домінантової групи. Наявність додаткового дисонантного інтервалу, зменшеної квінти, надає акордам субдомінантової групи напружений, нестійкий характер, притаманний вказаним акордам домінантової групи. Тому акорди SII₇⁺³ та SIV₇⁺¹ отримали назву акордів подвійної домінанти, і нове позначення – DD₇ та DDVII₇.

За своїм тяжінням, акорди подвійної домінанти переходять у тризвук домінанти подібно до розв'язку D₇ і VII₇ у тоніку. Акорди подвійної домінанти біфункціональні. Субдомінантова функція обумовлена їхнім розташуванням у ладі (II і IV ступені), домінантову функцію вони набувають своїм напруженим, нестійким характером. Крім переходу в домінантову гармонію і кадансовий квартсекстакорд, акорди подвійної домінанти можуть переходити, шляхом хроматичного зниження четвертого підвищеного ступеня, в SII₇ та VII₇.

Акорди подвійної домінанти створюють додаткове напруження, додатковий колорит в гармонічній канві музичного розвитку.

DD7 → D

C-dur

DDVII7 → D

DD7 → K6₄

DDVII7 → K6₄

DD7 → SII7

DDVII7 → DVII7

DD7 → D

a-moll

DD7 +5 D6 4 DD6 5 +5 D DD4 3 +5 D DD2 +5 D6

DDVII7 → D

DDVII7 +3 D DDVII6 5 +3 D DDVII4 3 +3 D6 DDVII2 +3 D6 4

DD7 → K6 4

DD7 +5 t6 DD6 5 +5 K6 4 DD4 3 +5 K6 4 DD2 +5 t

DDVII7 → K6 4

DDVII7 +3 K6 4 DDVII6 5 +3 K6 4 DDVII4 3 +3 t DDVII2 +3 t6

DD7 → SII7

DD7 +5 SII7 DD6 5 +5 SII6 5 DD4 3 +5 SII4 3 DD2 +5 SII2

DDVII7 → DVII7

DDVII7 +3 DVII4 3 DDVII6 5 +3 DVII2 DDVII4 3 +3 DVII7 DDVII2 +3 DVII6 5

DD7 → D

G-dur

DD7 D_{6 4} DD6₅ D DD4₃ D DD2 D₆

DDVII7 → D

DDVII7 D DDVII6₅ D DDVII4₃ D₆ DDVII2 D_{6 4}

DD7 → K6₄

DD7 K_{6 4} DD6₅ K_{6 4} DD4₃ K_{6 4} DD2 T

DDVII7 → K6₄

DDVII7 K_{6 4} DDVII6₅ K_{6 4} DDVII4₃ T DDVII2 T₆

DD7 → SII7

DD7 SII7 DD6₅ SII6₅ DD4₃ SII4₃ DD2 SII2

DDVII7 → DVII7

DDVII7 DVII4₃ DDVII6₅ DVII2 DDVII4₃ DVII7 DDVII2 DVII6₅

DD7 → D

d-moll

DD7⁺⁵ D₆₄ DD6₅⁺⁵ D DD4₃⁺⁵ D DD2⁺⁵ D₆

DDVII7 → D

DDVII7⁺³ D DDVII6₅⁺³ D DDVII4₃⁺³ D₆ DDVII2⁺³ D₆₄

DD7 → K6₄

DD7⁺⁵ t₆ DD6₅⁺⁵ K₆₄ DD4₃⁺⁵ K₆₄ DD2⁺⁵ t

DDVII7 → K6₄

DDVII7⁺³ K₆₄ DDVII6₅⁺³ K₆₄ DDVII4₃⁺³ t DDVII2⁺³ t₆

DD7 → SII7

DD7⁺⁵ SII₇ DD6₅⁺⁵ SII₆₅ DD4₃⁺⁵ SII₄₃ DD2⁺⁵ SII₂

DDVII7 → DVII7

DDVII7⁺³ DVII₄₃ DDVII6₅⁺³ DVII₂ DDVII4₃⁺³ DVII₇ DDVII2⁺³ DVII₆₅

C-dur

Musical score for C-dur (C major) in common time (C). The score consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff features a sequence of chords and melodic lines, including a prominent eighth-note melody in the right hand. The bass staff provides a harmonic accompaniment with a steady eighth-note bass line. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is common time.

a-moll

Musical score for a-moll (A minor) in 2/4 time. The score consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff features a sequence of chords and melodic lines, including a prominent eighth-note melody in the right hand. The bass staff provides a harmonic accompaniment with a steady eighth-note bass line. The key signature has two sharps (F# and C#), and the time signature is 2/4.

G-dur

Musical score for G-dur (G major) in 3/4 time. The score consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff features a sequence of chords and melodic lines, including a prominent eighth-note melody in the right hand. The bass staff provides a harmonic accompaniment with a steady eighth-note bass line. The key signature has two sharps (F# and C#), and the time signature is 3/4.

d-moll

3.9 Звукоряд українських народних дум

Звукоряд дум має мінливий, змінний характер. В одному творі зустрічаються ознаки різних видів діатонічних ладів. Характер речитацій (мелодекламаційних фраз) підпорядкований ритмічній основі тексту. Головним в українських думах є слово. Музика надає йому того чи іншого емоційного відтінку, характерної інтонації, відповідно до змісту історичних подій і образів. Основою музичної мови українських дум та історичних пісень є давньогрецькі діатонічні лади, які ввійшли в церковний обіход українців. Українські кобзарі і лірники збагачували діатоніку хроматичними звуками, які надавали музичній мові інтонації драматичного характеру. Іноді хроматичні звуки змінювали тональність чи лад.

В звукорядах українських дум є спільні ознаки. Це, в першу чергу, гуцульський тетрахорд (в.2, м.2, зб.2), дорійський (мінорний) тетрахорд (в.2, м.2, в.2), які найчастіше зустрічаються в ладовій організації звукового матеріалу дум.*

- Український фольклорист Філарет Колесса, у своїй праці «Мелодії українських народних дум», наводить приклад думного звукоряду, який повністю збігається з гуцульським ладом. Микола Лисенко говорив про думний лад, як дорійський з елементами гармонічного ладу. Наталія Беліченко, доцент кафедри теорії музики Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського, у своєму навчальному посібнику «Завдання з сольфеджіо та гармонії» ототожнює думний лад з гуцульським ладом. Є також думка, що думний лад це сполучення гуцульського і фригійського тетрахордів.

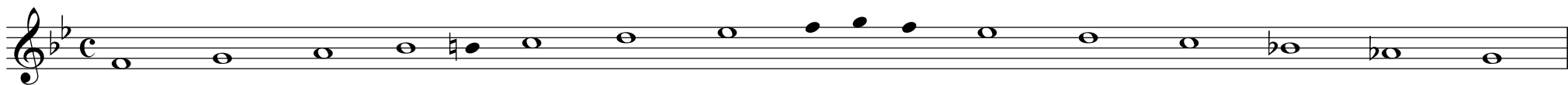
Приклади взаємодії і співіснування різних видів діатонічних ладів і ладів гомофонно-гармонічного багатоголосся (гармонічні, двічі гармонічні) в звукорядах українських дум. Звукоряди викладені в скрипковому ключі, як і речитації дум. Насправді чоловічий голос звучить октавою нижче від написаного. І діапазони звукорядів, виконавців українських дум, записані латинськими літерами в натуральному звучанні. *

- Аналіз українських дум здійснений за збірником «Українські народні думи», упорядкованим Софією Грица в 2007 році. Нумерація дум в дужках подана відповідно до видання.

1. (59) Про Коновченка

Іван Васькін

Тональність g-moll, G-dur, g-moll. Лад – натуральний мінор, фригійський мінор.
Звук «h¹» вказує на ладову модуляцію, і є тонічною терцією G-dur.
Звукоряд виконавця: f - es¹ (інтервал малої септими).

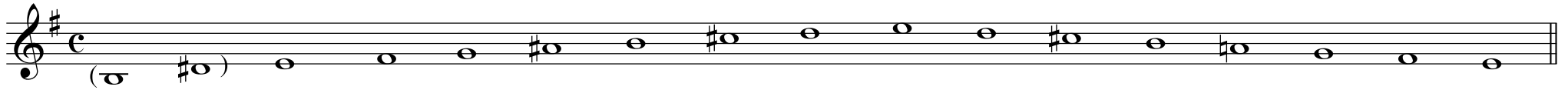
Інтонувати мелодії.

3. (62) Ей, як на полі килиїмському

Лірник Грицько Обліченко

Тональність e-moll. Лад – гуцульський, дорійський.

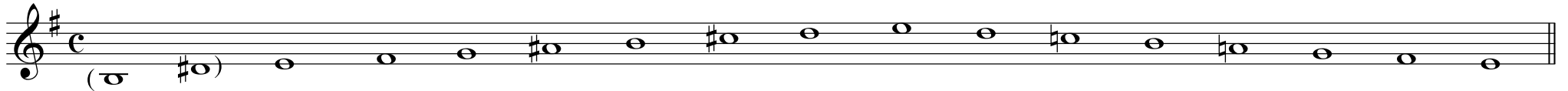
Звукоряд у межах ундецими: Н – e¹

Інтонувати мелодії.

4. (63) Про сямарських братів

Лірник Грицько Обліченко

Тональність e-moll. Лад – гуцульський, натуральний мінор.

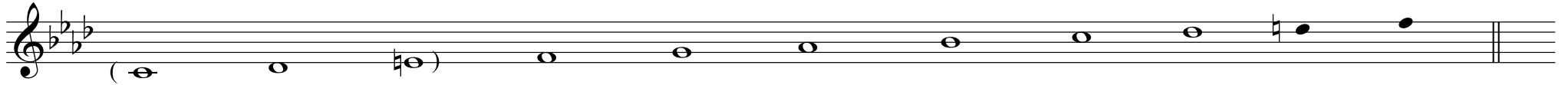
Звукоряд у межах ундецими: Н – e¹

Інтонувати мелодію.

6. (66) Дума про Олексія Поповича

Лірник Варійон Гончар

Тональність f-moll. Лад – гармонічний мінор.

Звукоряд в межах малої нони: c – des¹.

Інтонувати мелодію. В основі першої мелодії - мотиви речитацій думи, записані у спрощеному ритмі.

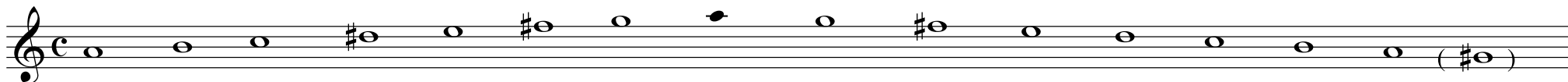

8. (69а) Про Олексія Поповича

204

Лірник Самсон Веселий

Тональність a-moll. Лад – гуцульський, дорійський.

Звук «gis¹» застосований двічі, як допоміжний хроматичний звук між двічі взятим тонічним звуком.

Звукоряд в межах зменшеної октави: gis – g¹.

Інтонувати мелодії.

В основі мелодії - мотиви речитацій думи, записані у спрощеному ритмі.

3.10 Мелодії для запису та інтонування

1

2

3

4

5

Musical staff 5: Treble clef, 4/4 time signature. The melody consists of quarter and eighth notes. The bass line features chords and some eighth-note accompaniment.

6

Musical staff 6: Treble clef, 4/4 time signature. The melody continues with quarter and eighth notes. The bass line has chords and eighth-note accompaniment.

7

Musical staff 7: Grand staff, 2/4 time signature. The treble clef part has a melodic line with eighth notes. The bass clef part has a rhythmic accompaniment of eighth notes.

8

Musical staff 8: Grand staff, 2/4 time signature. The treble clef part has a melodic line with eighth notes. The bass clef part has a rhythmic accompaniment of eighth notes.

9

Musical staff 9: Treble clef, 2/4 time signature. The melody consists of quarter and eighth notes. The bass line features chords and eighth-note accompaniment.

10

Musical notation for system 10, featuring a single treble clef staff with a 2/4 time signature. The melody consists of eighth and quarter notes with various accidentals.

11

Musical notation for system 11, featuring a grand staff with treble and bass clefs and a 2/4 time signature. The bass line has a long slur.

12

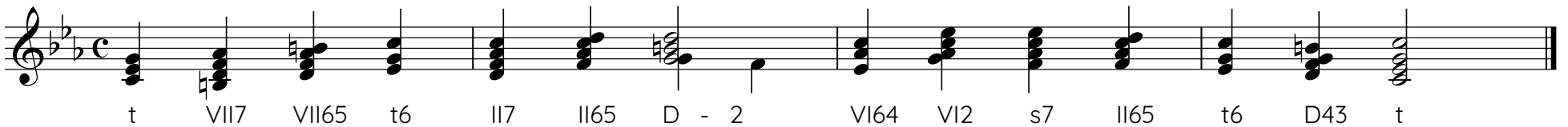
Musical notation for system 12, featuring a grand staff with treble and bass clefs and a 2/4 time signature. The bass line has a long slur.

13

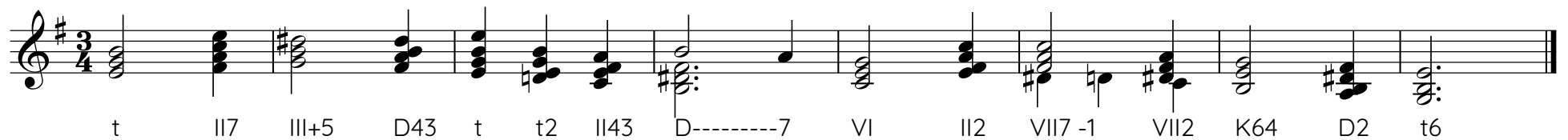
Musical notation for system 13, featuring a grand staff with treble and bass clefs and a 2/4 time signature. The treble line has block chords.

3.11. Гармонічні послідовності для запису та інтонування

В гармонічних послідовностях в серединному і заключному кадансах зустрічається кадансовий квартсекстакорд (K_4^6). Це біфункціональний акорд. Він має в трьох верхніх голосах звуки тонічного тризвуку, а в нижньому голосі основний тон доміанти. Домінантова функція в ньому переважає тонічну. Він має нестійкий, напружений характер, передбачає і затримує наступний акорд доміанти, є його провісником. Наступним за кадансовим квартсекстакордом завжди буде доміанта чи доміантсептакорд (D, D_7). Кадансовий квартсекстакорд завжди на сильному, або відносно сильному часі музичного метру.

1

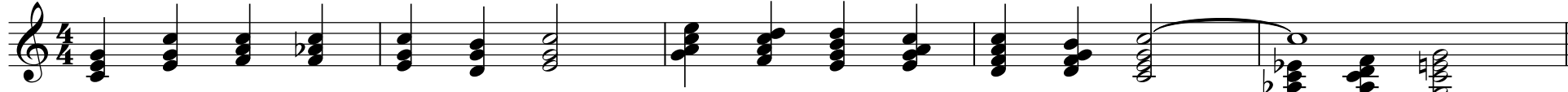
t VII7 VII65 t6 II7 II65 D - 2 VI64 VI2 s7 II65 t6 D43 t

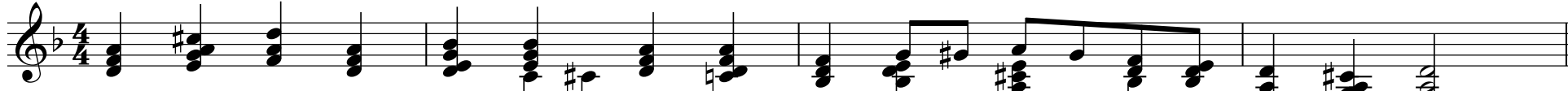
2

t II7 III+5 D43 t t2 II43 D-----7 VI II2 VII7 -1 VII2 K64 D2 t6

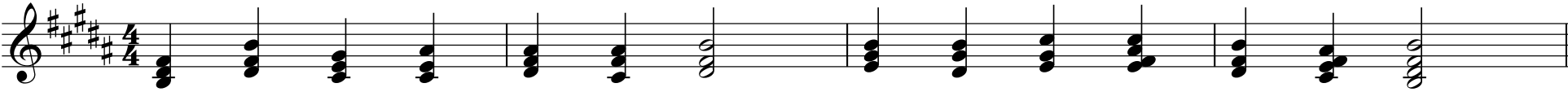
3

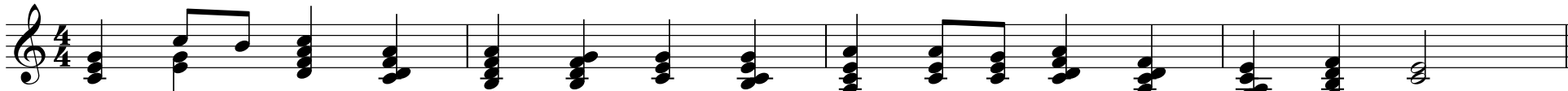
T----2 VI7 VII2 D7----VII7 t t64 t2 VI7 II43 VII43 D2 T6

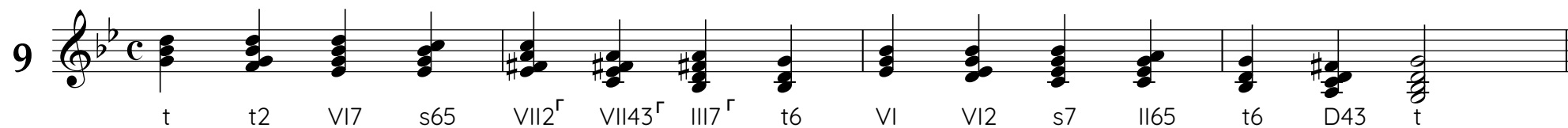
4

T T6 S s T6 D64 T6 VI2 II65 III7 VI43 II7 D43 T VI II43 T64

5

t D43 t6 t II2 VII7 +1 t t2 VI II43 +3 D 7 VI II65 t6 D43 t

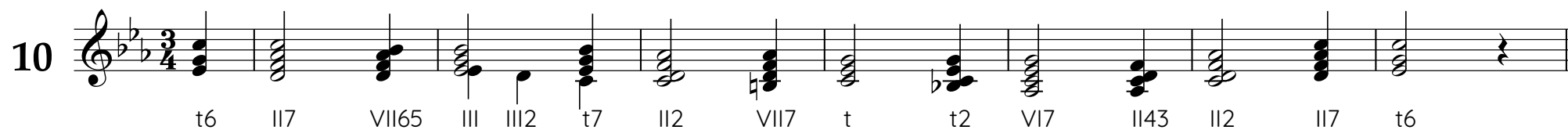
6

T D6 T S64 III64 VII T64 III6 VI II64 VI VI2 II65 VI64 S D2 T6

7

T T6 II VII6 III D64 T6 S VI64 II6 D2 T6 D43 T

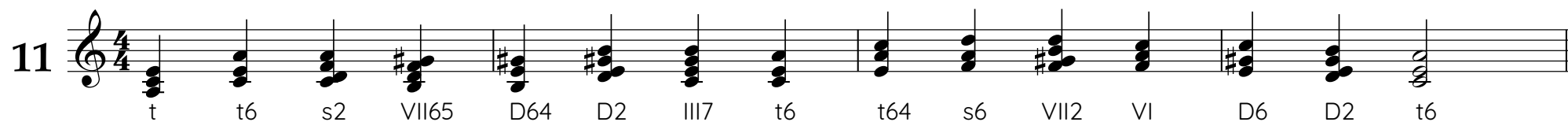
8

T T6 III II7 II2 VII7 D65 T T2 VI VI6 T II2 II43 VI2 D7 T

9

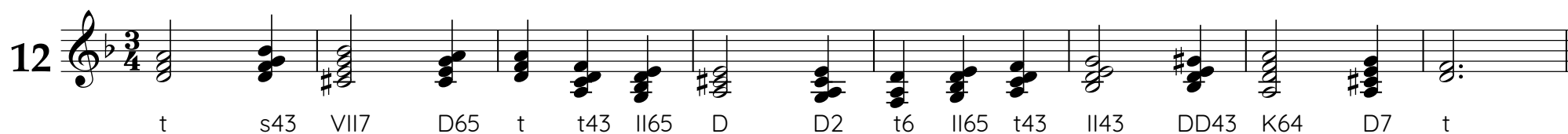
t t2 VI7 s65 VII2^r VII43^r III7^r t6 VI VI2 s7 II65 t6 D43 t

10

t6 II7 VII65 III III2 t7 II2 VII7 t t2 VI7 II43 II2 II7 t6

11

t t6 s2 VII65 D64 D2 III7 t6 t64 s6 VII2 VI D6 D2 t6

12

t s43 VII7 D65 t t43 II65 D D2 t6 II65 t43 II43 DD43 K64 D7 t

РОЗДІЛ 4. МОДУЛЯЦІЯ

Тональність, у якій музичний твір починається і закінчується, називається **головною**. Ключові знаки головної тональності записують біля нотного ключа. Інші тональності, які присутні у музичному творі, називаються **побічними**. Знаки альтерації побічних тональностей записують біля нот, як випадкові знаки. Можлива також заміна ключових знаків головної тональності на ключові знаки побічної тональності. Порядок введення побічних тональностей, їх тривалість, утворює тональний план, який має важливе формоутворююче та виразне значення.

Зміна однієї тональності іншою називається модуляцією (лат. *modulatio* – мірність). Якщо при цьому змінюється тільки вид ладу, модуляція називається *ладовою*. Найбільше поширення мають *тональні*, або *функціональні* модуляції, які супроводжуються зміною тоніки.

Ознакою модуляції є наявність випадкових знаків альтерації (знаки модуляційної альтерації). Звук чи мелодичний зворот, за допомогою якого здійснюється модуляція, називається *модулюючим*. Модулюючі звуки (акорди), властиві для нової тональності, направляють музичний рух до нової тоніки.

Види модуляцій:

1) **Відхилення** – короткочасний перехід в побічну тональність і повернення до головної тональності, або перехід до іншої підлеглої.

2) **Модуляція-перехід** – зміна тональності на більш тривалий час. Музичний розвиток у побічній тональності співпадає із закінченням музичної побудови і завершується досконалою каденцією.

3) **Співставлення тональностей** – здійснюється без тонального переходу на межі музичних побудов. Нова тональність з'являється після тоніки попередньої тональності (на межі періоду, речення).

Під час модуляції застосовуються:

- 1) Спільні акорди головної і побічної тональності. При їх наявності перехід здійснюється більш плавно.
- 2) Модулюючі акорди – акорди домінантової і субдомінантової груп нової тональності. Акорди домінантової групи використовуються частіше (D7, VII7, DD7, DDVII7, K64, S, II7).
- 3) Енгармонізм акордів (збільшеного тризвуку, зменшеного ввідного септакорду).
- 4) Модулюючі зв'язки (мелодичні і гармонічні побудови).
- 5) Модулюючі секвенції (хроматичні, транспонуючі).

Модуляція є одним із засобів продовження музичної форми, зміни інтонаційного колориту. Частіше модуляція здійснюється в тональності першого ступеня споріднення.

Через акорди споріднених тональностей модуляція здійснюється в тональності другого і третього ступенів споріднення.

Тональностями першого ступеня споріднення називають тональності, тонічні тризвуки яких розташовані на ступенях головної (даної) тональності. Наприклад для C-dur це тональності: d-moll (II), e-moll (III), F-dur, f-moll (IV), G-dur (V), a-moll (VI). Для a-moll тональності: C-dur (III), d-moll (IV), e-moll, E-dur (V), F-dur (VI), G-dur (VII). Найбільший ступінь споріднення мають паралельні тональності, у них спільний звукоряд і всі тризвуки спільні. По чотири спільні тризвуки з головною тональністю мають тональності субдомінанти, домінанти і їм паралельні. І тільки по одному спільному тризвуку мають тональності мінорної субдомінанти для мажору, і мажорної домінанти для мінору.

Тональностями другого ступеня споріднення є тональності, які мають найвищий ступінь споріднення (I) щодо тональностей першого ступеня споріднення. Тональностями третього ступеня споріднення є тональності що мають перший ступінь споріднення з тональностями другого ступеня споріднення. Наприклад для C-dur тональністю другого ступеня споріднення буде D-dur (тональність домінанти для G-dur), тональністю третього ступеня споріднення буде A-dur (тональність домінанти для D-dur)

СЕКВЕНЦІЯ

Секвенцією називається повторення мелодичного чи гармонічного звороту на іншій висоті. Гармонічний чи мелодичний зворот називається **ланкою секвенції**. Кількість ланок у секвенції може бути від двох до чотирьох. Крайні ланки, особливо остання, можуть дещо змінюватись.

Інтервал, на який рухається ланка секвенції вгору чи вниз, називається **кроком секвенції**.

Секвенції бувають *діатонічні* (однотональні), в яких ланки рухаються по ступеням ладу і *модулюючі*, в яких ланки рухаються по тональностям першого ступеня споріднення (*хроматичні*), або на заданий інтервал (*транспонуючі*). Основне призначення секвенції – сприяти розвитку музичного матеріалу, розширенню форми твору.

4.1. Модуляція за допомогою зміни функціонального значення ступеня ладу

1

II ст. B-dur   b-moll   III ст. As-dur   a-moll

IV ст. G-dur   g-moll   V ст. F-dur   f-moll

VI ст. Es-dur   VI ст. e-moll   VII ст. Des-dur

2

II ст. C-dur   c-moll   III ст. B-dur   h-moll

IV ст. A-dur   a-moll   V ст. G-dur   g-moll

VI ст. F-dur   fis-moll   VII ст. Es-dur

3

II ct. D-dur   d-moll   III ct. C-dur   cis-moll

IV ct. H-dur   h-moll   V ct. A-dur   a-moll

VI ct. G-dur   gis-moll   VII ct. F-dur

4

II ct. Es-dur   es-moll   III ct. Des-dur   d-moll

IV ct. C-dur   c-moll   V ct. B-dur   b-moll

VI ct. As-dur   a-moll   VII ct. Ges-moll

5

II ct. F-dur f-moll III ct. Es-dur e-moll

IV ct. D-dur d-moll V ct. C-dur c-moll

VI ct. B-dur h-moll VII ct. As-dur

6

II ct. G-dur g-moll III ct. F-dur fis-moll

IV ct. E-dur e-moll V ct. D-dur d-moll

VI ct. C-dur cis-moll VII ct. B-dur

Detailed description of the musical score: The page contains two systems of musical exercises. System 5 (labeled '5') consists of seven exercises (5a-5g) in treble clef. Exercise 5a: II ct. F-dur, f-moll. Exercise 5b: III ct. Es-dur, e-moll. Exercise 5c: IV ct. D-dur, d-moll. Exercise 5d: V ct. C-dur, c-moll, with time signature changes from 3/4 to 2/4. Exercise 5e: VI ct. B-dur, h-moll. Exercise 5f: VII ct. As-dur. Exercise 5g: VII ct. As-dur. System 6 (labeled '6') also consists of seven exercises (6a-6g) in treble clef. Exercise 6a: II ct. G-dur, g-moll. Exercise 6b: III ct. F-dur, fis-moll. Exercise 6c: IV ct. E-dur, e-moll. Exercise 6d: V ct. D-dur, d-moll, with time signature changes from 3/4 to 2/4. Exercise 6e: VI ct. C-dur, cis-moll. Exercise 6f: VII ct. B-dur. Exercise 6g: VII ct. B-dur. All exercises are written on a single staff with a treble clef and a key signature/mode label above the staff.

7

II ct. A-dur a-moll III ct. G-dur gis-moll

IV ct. Fis-dur fis-moll V ct. E-dur e-moll

VI ct. D-dur dis-moll VII ct. C-dur

8

II ct. H-dur h-moll III ct. A-dur ais-moll

IV ct. gis-moll V ct. Fis-dur fis-moll VI ct.

E-dur e-moll VII ct. D-dur VII ct. d-moll

9 II ct. Cis-dur cis-moll III ct. H-dur IV ct. ais-moll

V ct. gis-moll VI ct. Fis-dur

fis-moll VII ct. E-dur VII ct. e-moll

10 II ct. E-dur e-moll III ct. D-dur dis-moll

IV ct. Cis-dur cis-moll V ct. H-dur h-moll

VI ct. A-dur a-moll VII ct. G-dur VII ct. g-moll

11 II ct. Fis-dur   fis-moll   III ct. E-dur   IV ct. dis-moll   V ct.

Cis-dur   cis-moll   VI ct. H-dur

h-moll   VII ct. A-dur   VII ct. a-moll

12 II ct. gis-moll   III ct. Fis-dur   V ct. dis-moll

VI ct. Cis-dur   cis-moll   VII ct. H-dur   VII ct. h-moll

13 II ct. Ces-dur   III ct. b-moll   IV ct. As-dur   as-moll

14

II ct. Des-dur   III ct. Ces-dur   c-moll

IV ct. B-dur   b-moll

V ct. As-dur   as-moll   VI ct. Ges-dur

15

III ct. es-moll   IV ct. Des-dur

V ct. Ces-dur

16

II ct. Ges-dur   III ct. f-moll   IV ct. Es-dur

es-moll   V ct. Des-dur   VI ct. Ces-dur

17

II ct. As-dur   as-moll   III ct. Ges-dur   g-moll

IV ct. F-dur   f-moll   V ct. Es-dur

es-moll   VI ct. Des-dur

2. Прослухати і записати акорди. Визначити тональності, вид акорду, проінтонувати.

C C e e e e G G C C C C

T VI65 VII2 t64 VII7 t D2 T6 T II2 D43 T

4.2. Модуюча секвенція (хроматична, транспонуюча)

1 C-dur d e F G a C

2 a-moll G F e d C a

3 a-moll G F

e d C a

4 F-dur g a B C d F

5 d-moll F g a B C F

6 Musical staff 6: Treble clef, 3/4 time signature, key signature of one sharp (F#). Chords: G-dur, a, h, C, D, e, G.

7 Musical staff 7: Treble clef, 2/4 time signature, key signature of one sharp (F#). Chords: G-dur, e, D, C, h, a, G.

8 Musical staff 8: Treble clef, 3/4 time signature, key signature of two flats (Bb, Eb). Chords: g-moll, F, Es, D, c, B, c, g.

9 Musical staff 9: Treble clef, 3/4 time signature, key signature of two flats (Bb, Eb). Chords: B-dur, c, d, Es, F, g, F, B.

10 Musical staff 10: Treble clef, 3/4 time signature, key signature of two sharps (F#, C#). Chords: h-moll, A, G, fis, e, D, h.

11 Musical staff 11: Treble clef, 2/4 time signature, key signature of two sharps (F#, C#). Chords: D-dur, e, fis, g, A, h, D.

12 Musical staff 12: Treble clef, 6/8 time signature, key signature of three flats (Bb, Eb, Ab). Chords: c-moll, B, As, g, f, Es, c.

13 *f*-moll Es Des C b As f

14 *c*-moll d e fis C B As Ges

15 C B As Ges

16 C D E C

17 B C D E

C B As

4.3. Гармонічні секвенції

1 **b c d e fis**

2 **h e a d g c**

3 **C d e F G a**

4 **C d e F G a**

5 **B c d Es F g**

6 Musical staff 6: Treble clef, 4/4 time signature. Chords: G, a, h, C, D, e.

7 Musical staff 7: Treble clef, 4/4 time signature. Chords: F, g, a, B, C, d.

8 Musical staff 8: Treble clef, 4/4 time signature. Chords: e, D, C, h, a, G.

9 Musical staff 9: Treble clef, 4/4 time signature. Chords: d, C, B, a, g, F.

10 Musical staff 10: Treble clef, 4/4 time signature. Chords: c, B, As, g, f, Es.

11 Musical staff 11: Treble clef, 4/4 time signature. Chords: B, c, D, Es, F, g.

12 Musical staff 12: Treble clef, 3/4 time signature. Chords: D, e, fis, G, A, h.

4.4. Модуляція через енгармонізм зменшеного ввідного септакорду

Енгармонізмом називають однакове за висотою звучання двох різних за назвами звуків в рівномірно-темперованому звукоряді. Енгармонічними можуть бути окремі звуки $a_s - g_{is}$, інтервали $b - cis1$, $ais - des1$, акорди $fis - ais - cis1$, $ges - b - des1$, тональності $Fis-dur - Ges-dur$. За допомогою енгармонічної зміни звуків здійснюється перехід в іншу, підлеглу тональність. Найбільш природнім є застосування енгармонічної зміни звуків збільшеного тризвуку та зменшеного ввідного септакорду в гармонічних ладах мажору і мінору.

Енгармонічно рівними звуками можуть замінюватися, як всі звуки акорду, так і його окремі звуки. При енгармонічній зміні акорду, завжди зберігається його тонова структура, змінюються лише назви звуків, їх функціональне значення.

C (c)   Fis (fis)   B (b)   G (g)   E (e)   Cis (cis)

VII₇   VII₄₃   VII₇   VII₆₅   VII₄₃   VII₂

Енгармонічна заміна без зміни функції звуків:

Fis   Ges   es   dis   Ges   Fis

T   T   t   t   D7   D7

1 **C-dur (moll)** **A-dur (moll)** **Fis-dur (moll)**

VII7 T t VII65 T6 t6 VII43 T6 t6

2 **D-dur (moll)** **H-dur (moll)** **F-dur (moll)**

VII7 T t VII65 T6 t6 VII2 T64 t64

3 **B-dur (moll)** **G-dur (moll)** **E-dur (moll)** **Cis-dur (moll)**

VII7 T t VII65 T6 t6 VII43 T6 t6 VII2 T64 t64

4 **E-dur (moll)** **Cis-dur (moll)** **B-dur (moll)** **G-dur (moll)**

VII7 T t VII65 T6 t6 VII43 T6 t6 VII2 T64 t64

5 **F-dur (moll)** **D-dur (moll)** **H-dur (moll)**

VII7 T t VII65 T6 t6 VII43 T6 t6

11) a → C (III) 12) a → G (VII)

13) a → A (I) 14) a → d (IV)

15) a → F (VI) 16) F → a (III)

17) F → C (V) 18) F → B (IV)

19) F → f (I) 20) d → F (III)

21) d → B (VI) 22) d → g (IV)

35) B → F (V) 36) g → d (V)

37) g → Es (VI) 38) g → c (IV)

39) A → h (II) 40) A → d (IV)

41) Es → B (V) 42) Es → As (IV)

43) c → B (VII) 44) E → A (IV)

45) f → C (V) 46) f → F (I)

4.6. Мелодії з модуляціями в споріднені тональності для запису та інтонування

The image displays six musical staves, each containing a melodic exercise. The exercises are numbered 1 through 6 and are written in treble clef. The time signatures and key signatures vary across the staves, illustrating modulations between related keys.

- Staff 1:** 4/4 time, key signature of one sharp (F#). The melody starts on C4 and moves through various intervals, including a tritone (F# to C), before ending on C4.
- Staff 2:** 2/4 time, key signature of one flat (Bb). The melody starts on C4 and moves through various intervals, including a tritone (Bb to C), before ending on C4.
- Staff 3:** 3/4 time, key signature of two flats (Bb, Eb). The melody starts on C4 and moves through various intervals, including a tritone (Eb to C), before ending on C4.
- Staff 4:** 4/4 time, key signature of one flat (Bb). The melody starts on C4 and moves through various intervals, including a tritone (Bb to C), before ending on C4.
- Staff 5:** 4/4 time, key signature of one sharp (F#). The melody starts on C4 and moves through various intervals, including a tritone (F# to C), before ending on C4.
- Staff 6:** 4/4 time, key signature of one sharp (F#). The melody starts on C4 and moves through various intervals, including a tritone (F# to C), before ending on C4.

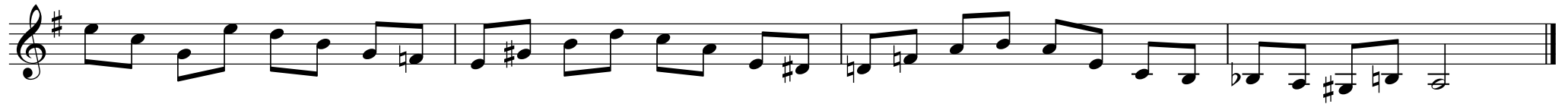
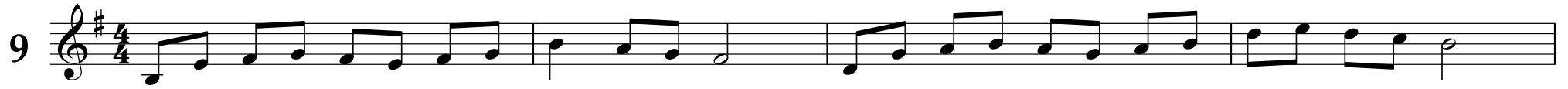
5

6

7

8

Detailed description of the musical exercises: Exercise 5 is in 2/4 time with a key signature of two flats (Bb, Eb). Exercise 6 is in 4/4 time with a key signature of two sharps (F#, C#). Exercise 7 is in 3/4 time with a key signature of three flats (Bb, Eb, Ab). Exercise 8 is in 3/4 time with a key signature of three flats (Bb, Eb, Ab). Each exercise consists of eight measures of music, primarily using eighth and quarter notes, with some rests and accidentals.

Список використаних джерел:

1. Беліченко Н. Завдання з сольфеджіо та гармонії. – Харків, ТОВ «С.А.М.», 2016, 400 с.
2. Грица С. Українські народні думи. – К., 2007, - 824 с.
3. Дзюба І.М., Железняк М.Г. «Із словникової спадщини», Словник музичної термінології. Київ: ВАТ «Поліграфкнига», 2008 р. – 112 с.
4. Завісько Н.З., Лемішко М.М. Гармонія, частина II, Хроматика. Вінниця: Нова Книга, 2016. – 216 с.
5. Залеський Осип. Мала українська музична енциклопедія. Видавництво «Дніпрова хвиля», Мюнхен 1971. – 125 с.
6. Ф. Колесса Ф. Мелодії українських народних дум. – К., «Наукова думка», 1969, - 585 с.
7. Колесса М.Ф. Основи техніки диригування. Київ: - Видавництво «Музична Україна», 1973. – 195 с.
8. Кусайкіна Н., Цибульник Ю. Сучасний тлумачний словник української мови. Харків : Видавництво «Школа», 2011. – 784 с.
9. Юцевич Ю.Є. Музика. Словник – довідник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 352 с.

Зміст:

Вступ _____	3
Розділ 1. Інтервали _____	6
1.1 Секунди поза ладом _____	11
Контрольні завдання	
1.2 Секунди у ладі _____	15
Контрольні завдання	
1.3 Тетрахорди _____	21
1.4 Мажорні і мінорні тональності _____	24
1.5 Гама натурального мажору і мінору _____	28
1.6 Мелодії для запису та інтонування _____	30
1.7 Терції від звуків _____	37
Контрольні завдання	
1.8 Терції у ладі _____	41
1.9 Гама гармонічного мажору і мінору _____	43
1.10 Мелодії для запису та інтонування _____	45
1.11 Кварти _____	51
Контрольні завдання	
1.12 Гама мелодичного мажору і мінору _____	55
1.13 Інтонування ритмічних малюнків _____	56
1.14 Мелодії для запису та інтонування _____	58
1.15.Квінти _____	62
Контрольні завдання	
1.16 Гама двічі гармонічного мажору і мінору _____	66
1.17 Інтонування ритмічних малюнків _____	67
1.18 Мелодії для запису та інтонування _____	68
1.19.Сексти _____	72
Контрольні завдання	
1.20 Інтонування гама гуцульського ладу _____	76
1.21 Мелодії для запису та інтонування _____	77
1.22 Септими _____	80
Контрольні завдання	
1.23 Гама лідійського мажору _____	84
1.24 Мелодії для запису та інтонування _____	85
1.25 Октави _____	88
Контрольні завдання	
1.26 Гама міксолідійського мажору і дорійського мінору _____	91
1.27 Характерні інтервали в гармонічних ладах _____	93
1.28 Мелодії для запису та інтонування _____	100

Розділ 2. Акорди. Тризвуки _____ 103

2.1 Тонічний тризвук у натуральному мажорі, його обернення_ 109

Контрольні завдання

2.2 Тонічний тризвук і його обернення в мінорі _____ 112

Контрольні завдання

2.3 Плагальні гармонічні звороти у мажорі _____ 115

2.4 Плагальні гармонічні звороти у мінорі _____ 117

2.5 Автентичні гармонічні звороти у мажорі _____ 119

2.6 Автентичні гармонічні звороти у гармонічному мінорі _____ 121

2.7 Повні гармонічні звороти у мажорі _____ 122

2.8 Повні гармонічні звороти у гармонічному мінорі _____ 124

2.9 Зменшений тризвук VII ст. у мажорі _____ 126

2.10 Зменшений тризвук VII ст. у гармонічному мінорі _____ 127

2.11 Збільшений тризвук у мажорі і мінорі _____ 128

Гармонічні послідовності

2.12 Тризвуки на ступенях натурального мажору _____ 134

Контрольні завдання

2.13 Тризвуки на ступенях натурального і гармонічного мінору 137

Контрольні завдання

2.14 Тризвуки на ступенях хроматичного звукоряду _____ 141

Контрольні завдання

2.15 Пентатоніка _____ 143

2.16 Вміння задати тональність за допомогою камертону _____ 146

2.17 Гармонічні послідовності тризвуків _____ 147

2.18 Гами фригійського і локрійського ладів _____ 150

2.19 Мелодії для запису та інтонування _____ 151

Розділ 3. Септакорди _____ 1553.1 Домінантсептакорд (D^7) у мажорі _____ 160

Контрольні завдання

3.2 Домінантсептакорд (D^7) у гармонічному мінорі _____ 165

Контрольні завдання

3.3 Перервана каденція. Розв'язок D^7 у мажорі _____ 170

3.4 Перервана каденція. Розв’язок D^7 у гармонічному мінорі__ 171

3.5 Хроматична гама у мажорі і мінорі _____ 172

3.6 Субдомінантсептакорд ($SI\bar{I}^7$) у мажорі і мінорі _____ 176

Контрольні завдання

3.7 Ввідні септакорди ($DVI\bar{I}^7$) у мажорі і мінорі _____ 181

Контрольні завдання

3.8 Акорди подвійної домінанти (DD_7 , $DDVI\bar{I}_7$)_____ 188

3.9 Звукоряд українських народних дум _____ 195

3.10 Мелодії для запису та інтонування_____ 205

3.11 Гармонічні послідовності для запису та інтонування____ 208

Розділ 4. Модуляція _____ 211

4.1 Модуляція за допомогою зміни функціонального значення

ступеня ладу_____ 214

Контрольні завдання

4.2 Модулююча секвенція (хроматична, транспонуюча)_____ 224

4.3 Гармонічні секвенції_____ 228

4.4 Модуляція через енгармонізм ввідного септакорду_____ 230

4.5 Гармонічні послідовності з модуляціями в спорідненні тональності _____ 232

4.6 Мелодії з модуляціями в спорідненні тональності для запису та інтонування_____ 236

Список використаних джерел _____ 239

Зміст _____ 240